

O`ZBEKISTAN RESPUBLIKASI` JOQARI` HA`M ORTA ARNAWLI`
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI

BERDAQ ATI`NDAG`I` QARAQALPAQ MA`MLEKETLIK
UNIVERSITETI

QARAQALPAQ FILOLOGIYASI` FAKULTETI

Fakultet dekani`:

_____ f.i.k. Q.K.Turdi`baev

«____» _____ 2014-j.

5220100-filologiya (Qaraqalpaq filologiyasi`) bag`dari`ni`n` 4-kurs
studenti Allamuratova Jamilan i` n` **«A`. A`jiniyazov poeziyas
i`; ideyali`q`-tematikali`q, janrli`q o`zgechelikleri»** degen
temadag`i`

PITKERIW QA`NIGELIK JUMI`SI`

Jaqlawg`a ruxsat berildi

Kafedra basli`g`i`: f.i.k. Q. Yusupov

Ilimiy bashi`: f.i.k. B. Genjemuratov

_____
(qoli`)

_____
(qoli`)

«____» _____ 2014-j.

No`kis – 2014-ji`l

Ma`mleketlik attestaciya komissiyasi'ni'n`

QARARI' :

5220100-filologiya (Qaraqalpaq filologiyasi') bag'dari'n pitkeriwshi **Allamuratova Jamilanin' «A'.A'jiniyazov poeziyasi'; ideyali'q'-tematikali'q, janrli'q o'zgechelikleri»** degen temadag'i'pitkeriw qa`nigelik jumi'si'na “_____” bahasi' qoyi'lsi'n

MAK baslig`i' : _____

(qoli')

(f.i.sh)

MAK ag`zalari' :

_____
(qoli')

_____
(f.i.sh)

_____
(qoli')

_____
(f.i.sh)

_____
(qoli')

_____
(f.i.sh)

_____
(qoli')

_____
(f.i.sh)

_____
(qoli')

_____
(f.i.sh)

_____
(qoli')

_____
(f.i.sh)

_____
(qoli')

_____
(f.i.sh)

**A`skerbay A`jiniyazov poeziyasi': ideyali'q-temati'kali'q, janrli'q
wo`zgeshelikleri**

MAZMUNI':

Kirisiw..... 2

I bap. A`skerbay A`jiniyazovti'n` wo`miri ha`m do`retiwshiligi

I.1. Shayi'rdi'n` wo`miri ha`m miynet joli' 6

I.2. A`.A`jiniyazov poeziyasi'na ul'iwma si'patlama..... 13

**II bap. A`skerbay A`jiniyazov poeziyasi'nin` ideyali'q-temati'kali'q,
janrli'q wo`zgeshelikleri**

II.1. A`.A`jiniyazov poeziyasi'nin` ideyali'q-temati'kali'q bag`dari' 23

II.2. Shayi'r poezziyasi'ni'n` janrli'q wo`zgeshelikleri 40

Juwmaqlaw..... 54

Paydalang`an a`debiyatlar..... 57

Kirisiw

Temani'n' aktualli'g'i'. Qaraqalpaq a`debiyattani`w iliminde izertleniwi tiyis bolg`an aktual problemalar bir qansha. Solardi`n' ishinde bir neshe ji'llardan beri izertleniwden shette qali`p kiyati`rg`an jazi`wshi`-shayi`rlar do`retiwshiligi de joq yemes. Wolardan X.Turi`mbetov, A`.A`jiniyazov, A`.Ta`jibaev, M.Berdiev, P.Mi`rzabaeva h.t.b shayi`rlardi` atap wo`tsek boladi`. Wolardi`n' do`retiwshiligi haqqi`nda ayi`ri`m maqala ha`m monografiyalarda qi`sqasha ayti`lg`ani` menen, arnawli` tu`rde izertlenip, ilimiy juwmaqlar jasalmadi`.

A`debiyatshi ali`mlar shayi`rdi`n` ruwxı'y du`n`yasi` woni`n` shi`g`armalari`nda sa`wlelenetug`i`nli`g`i`n atap ko`rsetedi. Biraq soni` da ayti`w kerek, ha`r qanday shayi`r yemes, tek talantli` shayi`r g`ana wo`zi haqqi`nda aytqanda pu`tkil xali`q yaki adamzat ati`nan so`z ayta aladi`. Al u`lken talantqa iye bolmag`an shayi`rlar tek wo`zlerinin` jekke qayg`i`-quwani`shlari` menen sheklenip qaladi`. Woqi`wshi`ni` kim bolsa soni`n` ishki du`n`yasi`, wo`zligi` qi`zi`qti`rmaydi`, tek g`ana ruwxı'y du`n`yasi` bay shaxsti`n` woy-sezimleri g`ana woni`n` kewline qozg`aw sala aladi`. Biz pitkeriw qa`niygyelik jumi`si`mi`zdi`n` izertlew ob`ektine alg`an shayi`r A`.A`jiniyazovti`n` shi`g`armalari`nda ko`rkem a`debiyatti`n` ulli`li`g`i`n belgileytug`i`n paziyletlerdi ko`remiz.

Poeziya maydani`nda qa`lem terbetip wo`tken shayi`r A`.A`jiniyazovti` qaraqalpaq woqi`wshi`lari` ag`la shayi`rimiz dep ta`n aladi`, woni`n` gazeta-jurnallarda ja`riyalang`an qosi`qlari`n, basi`lip shiqqan kitaplari`n izlep ju`rip tawi`p ali`p woqi`ydi`, ko`p adamlar woni`n` birtalay qosi`q qatarlari`n yadnan bileli. Bul, birinshiden, xalqi`mi`zdi`n` ko`rkem so`zdin` qa`dir-qi`mbati`n joqari` bahalaytug`i`ni`nan da`rek berse, yekinshi jag`i`nan, A`.A`jiniyazovti`n` shayi`rli`q talanti`ni`n` xalqi`mi`zdi`n` wo`z aldi`na bir ruwxı'y mu`lkinе aynalg`anlig`in ko`rsetedi.

Qaraqalpaq poeziyasi`nda usi`nday ko`rkem so`zdi joqari` shi`n`g`a shi`g`ari`pwg`a wo`z u`lesin shayi`r A`.A`jiniyazov poeziyasi`ni`n` wo`zine ta`n wo`zgesheliklerin jan`a ilimiy ha`m teoriyalı`q jetiskenlikler ko`z qarasi`nan ali`p

u'yreniw qaraqalpaq poeziyasi'ni'n rawajlani'w da'rejesin u'yreniwde de u'lken a'hmiyetke iye. Sonli'qtan A`.A`jiniyazov poeziyai'n u'yreniw, woni' wo'zine ta'n wo'zgesheliklerin ashi'p beriw jumi'si'mi'zdi'n' aktualli'g'i'n belgileydi.

Temani'n'' izertleniw tari'yxı. A`.A`jiniyazov do'retiwshiligi boyi'nsha a'debiyatshi' ali'mlar ha'm si'nshi'lar tek g'ana u'stirtin pikir aytqani' bolmasa, woni'n' poeziyasi' qaraqalpaq a'debiyattani'w iliminde arnawli' tu'rde izertlew obyektine aylanbadi'. Shayi'r lirikasi' ashi'lmag'an ti'n' qi'rlari' menen si'rg'a toli' g'a'ziynege megzes. Z.Bekbergenova ha'm K.Qudaybergenovlardi'n' shayi'r do'retpelerinin' ideyali'q, ko'rkemlik ha'm stillik wo'zgeshelikleri boyi'nsha pikirleri shayi'rdi'n' "Amanat" qosi'qlar toplami'na jazg'an alg'i' so'zinde qi'sqasha ayti'p wo'tiledi.

İzertlew obekti ha'm predmeti. Pitkeriw qa'niygyelik jumi'si'miz ushi'n tan'lang'an temami'zdin` obekti A`.A`jiniyazov poeziyasi'ni'n' ideya-temati'kasi', shayi'r poeziyasi'nda qollani'lg'an janrlar wo'zgesheligi, izertlew predmeti si'pati'nda A`.A`jiniyazovti'n' "Amanat" qosi'qlar toplami'ndagi' poeziyali'q shi'g'armalari' tan'landi'.

Jumi'sti'n' teoriyali'q ha'm metodologiyali'q tiykarlari'. Temani' u'yreniw bari'si'nda jumi'si'mi'zda prezidentimiz İ.A.Ka'rimovti'n' ja'miyet ha'm ma'mlekettin' rawajlani'w principlerin belgilep beretug'i'n miynetlerin¹, rawajlani'wdi'n' filosofiyali'q negizlerine arnalg'an miynetlerdi² metodologiyali'q tiykar si'pati'nda basshi'li'qqa aldi'q.

Sonday-aq, jumi'si'mi'zda bir qansha a'debiyatshi' ali'mlar L.M.Timofeev, V.G.Beliniskiy, A.Kvyatkovskiy, M.Yu.Lotman, T.Baboev, E.Xudaybergenov, H.Umurov, D.Quronov, U.Tuychiev, S.Axmetov, Q.Ja'rimbetov, B.Genjemuratov,

Q.Worazi'mbetov¹ h.t.b ali'mlardi'n' ilimiy juwmaqlari'nan paydalandi'q.

---

¹ Каримов И. А. Жокары манаўият – жеңилмес күш. Т.: «Маънавият» 2008, Бизнинг бош мақсадимиз жамиятни демократиялаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдур – Т: «Ўзбекистон» 2005.

Jumi'sti'sti'n' maqseti ha'm wazi'ypalari'. A`.A`jiniyazov qaraqalpaq poeziyasi'nda wo'zine ta'n worni'na iye shayi'r boli'p yesaplanadi'. Woni'n' do'retiwshiliginin' a'hmiyetin an'lag'an halda shayi'rdi'n' poeziyasi'ndag'i' ko'rkem izlenislerin u'yreniw, qosi'qlari'ni'n' ideyali'q, temati'kali'q, janrli'q wo'zgesheliklerin anali'zley woti'ri'p shayi'r poeziyasi'ni'n' wo'zine ta'nligin ani'qlaw ha'm woni'n' poeziyami'zg'a qosqan u'lesin ko'rsetip beriw jumi'si'mi'zdi'n' tiykarg'i' maqseti boli'p yesaplanadi'. Bul maqsetke to'mendegi wazi'ypalardi' wori'nlaw arqali' yerisemiz:

- A`.A`jiniyazovti'n` wo`mir joli'n, do`retiwshiligin u`yreniw;
  - A`.A`jiniyazov poeziyasi'ndag'i' yen' basli' ideyali'q bag'darlari'n u'yreniw;
  - Shayi'r poeziyasi'nda temalar ko'p tu'rliligini u'yreniw arqali' ideyali'q wo'zgeshelikti ani'qlaw ha'm shayi'rdi'n' individual ko'z qaraslari'n u'yreniw;
  - Shayi'r poeziyasi'ndag'i' janrli'q izlenislerin u'yreniw;
  - Shayi'r lirikalari'ndag'i' woy pikirdi jetkerip beriw usi'llari'n u'yreniw
- h.t.b;

Jumi'sti'n' ilimiy jan'ali'g'i'. A`.A`jiniyazov woy -pikirdi jetkerip beriwde jan'a ko'rkem izlenisleri menen belgili bolg'an shayi'r. Sog'an qaramastan shayi'r do'retiwshiligi derlik izertlenbedi. Bizin' bul jumi'si'mi'z A`.A`jiniyazov poeziyasi' ha'm woni'n' ta'n wo'zgesheliklerin ken' tu'rde u'yreniwge arnalg'an da'slepki jumi'slardan boli'p yesaplanadi'. Sonday-aq, jumi'si'mi'zda A`.A`jiniyazov poeziyasi'nda qollang'an bir qansha jan'a janrli'q ha'm formali'q

---

¹ Тимофеев Л. М. Основы теории литературы. М.: «Просвещение», 1971 год, Белинский В.Г. Танланган асарлар Т.: Уз. Дав. Нашр, 1955, Лотман М. Ю. О поэтах и поэзии. Санкт-Петербург, «Искусство-С.П.», 2001, Расулов А. Бадиийлик – безавол янгилик. Илмий- адабий мақолалар, талкинлар, этюдлар. «Шарқ» Тошкент, 2007, Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари Тошкент, «Ўзбекистон», Умурув Ҳ. Адабиёт назарияси Тошкент, «Шарқ» , 2002, Худайбердиев И. Адабиётшуносликка кириш. Тошкент, «Иқтисод-молия» 2007, Туўчиев У . Ўзбек поэзиясида бармоқ системасы. Т.: «Фан», 1966, Ахметов. С. Талантка талап. Нөкис «Қарақалпақстан», 1986, Қарақалпақ совет поэзиясы Нөкис «Қарақалпақстан», 1988, Жәримбетов Қ. XIX әсир қарақалпақ лирикасының жанрлық қәсіетлери хәм раўажланыўы тарийхы. Нөкис «Билим» 2004, Қ.Оразымбетовтың «Хәзирги қарақалпақ лирикасында көркем формалардың эволюциясы хәм типологиясы» Нөкис. , «Билим», 2004, Генжемуратов Б. Әжинияз лирикасының поэтикасы Нөкис «Билим» 1997, Қурунов Д. Адабиётшуносликка кириш. Тошкент, Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2004.

wo'zgesheliklerdin' qa'siyetlerine de teoriyalı'q pikirler alg'a su'rildi. Bular jumi'si'mi'zdi'n' ilimiylik da'rejesin ko'rsetedi.

Jumi'sti'n' teoriyalı'q ha'm a'meliy a'hmiyeti. Pitkeriw qa'niygyelik jumi'si'mi'zdi'n' juwmaqlari'na ha'm ilimiy izertlew bari'si'nda ali'ng'an anali'z na'tiyjyelerinen a'debiyatqa qi'zi'g'i'wshi'lar, a'debiyat ilimi menen shug'i'llani'wshi'lar, filologiya fakulteti studentleri, izleniwshiler paydalani'wi' mu'mkin.

Jumi'sti'n' quri'li'si'. Jumi's kirisiw ha'm juwmaqtan ti'sqari' yeki baptan turadi'.

Kirisiw bo'liminde temani'n' aktuallı'g'i', izertleniw tari'yxı', ilimiy-a'myeliy a'hmiyeti, ilmiy jan'ali'g'i', teoriyalı'q ha'm metodologiyalı'q tiykarlari', jumi'sti'n' quri'li'si' haqqi'ndag'i' ma'seleler so'z yetildi.

Birinshi bap «A'skerbay A'jiniyazovti'n` wo'miri ha'm do'retiwshiligi» dep atali'p, wol to'mendegi yeki bo'limnen turadi'. «Shayi'r di'n` wo'miri ha'm miynet joli'», «A'.A'jiniyazov poeziyasi'na ul'iwma si'patlama». Bul bapta shayi'r do'retiwshiligi a'debiyati'mi'zda yele toli'q u'yrenilmegenligi sebepli woni'n' do'retiwshiligine uli'wma sholi'w jasadi'q.

Yekinshi bap «A'skerbay A'jiniyazov poeziyasi'nin` ideyalı'q-temati'kali'q, janrli'q wo'zgeshelikleri» dep atali'p, «A'.A'jiniyazov poeziyasi'nin` ideyalı'q-temati'kali'q bag'dari'», «Shayi'r poeziyasi'nin` janrli'q wo'zgeshyelikleri» dep atalg'an yeki bo'limnen turadi'. Bul bapta shayi'r do'retiwshiliginin', poeziyasi'ni'n' yen' tiykarg'i' wo'zgeshelikleri, stillik-ko'rkemlik izlenisleri u'yrenildi.

Jumi's son'i'nda paydalang'an a'debiyatlar dizimi berildi.

I bap. A`skerbay A`jiniyazovti`n` wo`miri ha`m do`retiwshiligi

I.1. Shayi`rdi`n` wo`miri ha`m miynet joli`

A`skerbay A`jiniyazov 1937-ji`li 20-dekabr`de hazirgi Qarao`zek raywoni`na qarashi` (1935-ji`ldan baslap Moynaq raywoni`na qaraydi`) 9-«Aqqala» awi`lli`q ken`esindegi «Gedey» degen jerde tuwiladi. Ol usi jerde orta mektepti tamamlap, son` No`kis ma`mleketlik pedagogikali`q institutinin` ta`biyattaniw fakul`tetinin` ximiya-biologiya qa`nigyeligin pitkerip, wo`z qa`nigyeligi boyi`nsha azg`ana waqi`t mug`allim boli`p isleydi. Shayi`rdi`n` balali`g`i uri`s ji`llari`nin` qiyinshili`qli ji`llari`nda wo`tedi. Uri`stan burin`g`i ji`llari` tuwilg`an wo`z zamanlari` si`yaqli`, woti`zi`nshi` ji`llardin` yekinshi yari`minda japatarmaqay ju`z bergen qorqi`ni`shlar «in» salg`an a`wladti`n` tipik perzenti bolg`an shayi`r wo`miri dawami`nda sol da`wirge sadi`q boli`p jasadid`. Won yeki jaslarin`nan baslap-aq toylarda betashardi` wo`zi shi`g`ari`p, kelinsheklerdin` betin ashi`p ju`rgen.

Da`slep «Qaraqalpaqstan» baspasi`nda, son`inan «Bilim» baspasi`nda redaktor wazi`ypasi`nda xizmet yetti. Avtordin` «Jaslar hawazi`» (1987) ha`m «Tog`i`z toplan`» (1988) ja`ma`a`tlilik toplamlarda bir neshe qosiq`lari` ja`riyalang`an. Shayi`rdi`n` «Ag`alar» (No`kis.1992), «Amanat» (No`kis. «Bilim». 2009) qosiq`lar toplamlari` menen «Shaxamanni`n` shi`nji`rli` sharwalari`» (No`kis. 1996) dep atalg`an publitsistikali`q kitabi` basi`li`p shi`qti`.

Shayi`r A`.A`jiniyazov 2001-ji`li 10-mayda qayti`s boldi`.Wol wo`lgennen son` «Bilim» baspasi`ni`n` ja`ma`a`ti woni`n` baspa so`z betlerinde jari`q ko`rgen ha`m u`y arxivinde saqlawli` turg`an ja`riyalanbag`an qosiq`lari`n` ji`ynap, 2009-ji`li «Amanat» dep atalg`an qosiq`lar toplami`n` shi`g`ardi`. Shayi`rdi`n` qosiq`lari`n` ji`ynap, baspag`a ja`riyalawda filologiya ilimlerinin` kandidati` Z.Bekbergenova u`lken ja`rdem berdi.

Shayi'r A.A`jiniyazov a`debiyat maydani`na XX a`sirdin` 60-ji`llari`nda kirip keldi. Woni`n` tun`g`i`sh qosi`qlari` da`slep gazeta-jurnallarda ja`riyalandi`.

Wol wo`z do`retiwshiligi dawami`nda basqa shayi`rlardan aji`rali`p turatug`i`n wo`zine ta`n stillik joli`n tan`lag`an, individualli`q wo`zgeshelikke iye shayi`rlardan yesaplanadi`. A.A`jiniyazovti`n` «Shayi`rli`q qaydan shi`g`adi`...» degen qol jazbasi`nda wo`zinin` shayi`rli`q do`retiwshilikke qa`dem qoyi`wi`ni`n` sebepleri haqqi`nda mi`nalardi aytadi`: «...Yendi, (yeger meni xali`q rastanda shayi`r si`pati`nda ta`n alar bolsa) shayi`rli`q degen shataq talapqa qalay tap bolg`ani`mdi` ayti`p beriwge ti`ri`saman. Biraq, aldi`n ala soni` ayti`wi`m kerek, heshkim woqi`p ya basqalardan u`yrenip shayi`r bolmaydi`. Shayi`rli`q-bul tuwma qa`siyet. Wol a`rwaqtay bir na`rse, qalay degende de shayi`rli`q joldan qosi`latug`i`n «toqal» yemes, a`ytewir. Wo`z qaraqan basi`m solay woyleyman. Bul ayti`lg`anlardan shayi`rli`q degende bilimnin`, sawatli`li`qti`n`, ma`deniyatli`li`qti`n` parqi` joq degen ma`ni kelip shi`q`paydi`. Kerisinshe, kitabi`y sawatli`li`q ta`biyg`i`y shayi`rli`q talantti`n` ushqi`r qanati`. Woni`n` wo`risin ken`eytetug`i`n bulaq. Biraq alpi`s akademiyanin` ag`zasi` bolg`an ali`m, jazi`wshi`lar awqami`na ag`za bola almawi` mu`mkin. Wo`ytkeni, woqi`p shayi`r bol`iw mu`mkin yemes. Al, qosi`q woqi`wg`a ha`m jazi`wi`ma ja`rdemshi da`rejede ta`sir etken jaytlar haqqi`nda azi`-kem ayti`p bersem. Wolar to`mendegishe bayanlani`wi` mu`mkin:

Men ju`da` ta`sirshen`, yesitken so`zdin` usag`i`n tu`sirmey qag`i`p alatug`i`n, vundirkind zeyinli bala bolg`ani`mdi` ha`zir bilip ju`rmen, biraq wol menin` paydama rawajlani`wi` ushi`n izin ala sharaytlar bolmag`an. Wo`y degenim men yen`beklep ju`rgen ku`nlerimdegi ayri`m waqi`yalardi tap ha`zirgidey toli`q yadi`mda saqlap qalg`anman. Wog`an bir mi`s`al. Men sol yen`beklep, g`az-g`az basi`p ta`y-ta`y ju`riwge talpi`ng`an waqlari`mda «jeytug`i`n ko`mir» izlep (woshaqti`n` ku`li ali`ng`an eken, sebebi anam da, a`kem de ju`da` duwpi`yaz? taza adamlar yedi) awi`zi` ashi`q, sol ji`llarg`i` qa`dingi wot woshaqti`n` aylanba joli`na kirip ketkenmen. Dayi` kempir apam Gu`lza`biyra kempir wot woshaqqa ji`n`g`i`l woti`ndi` tolti`ri`p sali`p, ali`sti`ri`p jiberedi. Usi` waqi`tta meni joyti`p

izlep ju`rgen yekinshi kempir apam Na`biyra kempir (a`kemnin` anasi`) kelip ali`si`p barati`rg`an woti`ndi` tarti`p ali`p yesik betke i`laqti`radi`. Tu`tinge buwli`g`i`p ati`rg`an meni yeki kempir qatara tarti`p si`rtqa shi`g`arg`ani` ha`m ekewinin` so`z ali`si`p qalg`ani` yele yesimde. (Na`biyra kempir menin` ko`mir jeytug`inimdi bile-di-da`, men jurtti`n` ballari`nday saz i`lay jeytug`i`nlardan yemespen-da` axi`ri`).

Bizler woti`rg`an sol jay ko`ship ketken mekteptin` jayi` eken. Wol waqi`tlari` a`kem A`jiniyaz Palwanov 9 «Aqqala» awi`l ken`esinin`, son` «Bilim tuwi`» kolxozini`n` basli`g`i` ha`m basqa da ha`kimshilik xi`zmetlerde islegen. Ha`zirgidey yesimde, qarli` u`rgin u`rip i`sqi`rg`an suwi`q samal si`rnay shertip tur. Mennen u`lken yeki a`jag`am qollari` beldemesinde si`rtqi` esikke bari`p-qayti`p, ken` da`lizde ne qi`lari`n bilmey arman-berman zi`r juwi`ri`p ju`r. Al, bizin` u`yde bolsa ta`rtip og`i`ri` qatan`. (Wolar yekewi de jan`ag`i` yeki kempirge asi`rawg`a berilgen «g`ayri` ballar» yedi). Sonda men wolarg`a: «Wonnan da ishlerin`izdi ishke bosati`p, son` bel menen si`rtqa ati`p taslamaysi`zlarma»-degen yedim. Wolar solay islyedi de. (Barli`q wo`ji`ryelerdin` yedeni qara jer yedi). Wol ekewi soni`n` parqi`na barmay ju`rgen bolsa, menin` neshe jasta ekenligimdi wo`zlerin`iz-aq shamalap yesap yete berin`. Birewler,- buni` masqarashi`li`q,-dewi mu`mkin, jaq bul nag`i`z haqi`yqatli`q yedi...

Bulardi ayti`p ati`rg`ani`mni`n` sebebi wo`zim birinshi klassqa barg`anda lati`nshani` ju`ritip woqi`y alatug`i`ni`mdi` a`diwli kitap woqi`wshi`lari`na bildiriwden ibarat. Vundirkind qa`bileti joq bala arnawli` u`yretilmegen alfavitti wo`zlestirip, 1-klasi`nda a`debiy kitap (da`stan) lardi woqi`y ala ma... Bug`an tag`i` da wo`z gezeginde menin` qosi`qqa degen qatan` kushtarli`g`i`m sebepshi bol`iwi kerek dep woyleyman. Biraq wol waqta bular tuwrali`, shayi`rli`q degen na`rse tuwrali` heshqanday woylani`p ta ko`rmegenbiz. Bulardi`n` ba`rin maydalap ayti`p ati`rg`ani`m, ju`da` jas ha`m balali`q ji`llari`mda zeyinli bala yedim dep maqtani`w ushi`n yemes, al, mendegi «bul qa`siyetler» -mende «shayi`rli`qti`n` iyisi» bolg`anli`qtan shi`g`ar dep woyleyman.

Yendigi so`z yesim yenip mektep jasi`na kelgenimde qosi`qqa qalay qi`zi`qqani` m tuwrali`. Bag`ana ayti`p wo`tkenimdey, 1-klassqa barg`an ji`li men lati`nsha woqi`y alatug`i`n yedim. Woni` u`yreniwime «shayi`rli`q balali`q keseli» sebep bolg`an-aw sira`. Buni`n` da sebebi bar. Wo`ytkeni woni` mag`an birew u`yretiwi kerek yemes pe. Mende sonday ustaz boldi`. Wol a`kemnin` tuwi`sqan bo`lesi etikshi To`reniyaz ag`a yedi. Bul kisi qay jag`i`nanda won` qoli` woyi`lg`an sheber usta, na`sheli jigit. Wol uri`stan keyingi 1945-48-ji`llari` bizin` u`yde boldi`. Buri`n woni` tani`ytug`i`ni`m yesimde joq. Lati`nsha sawat ashqan, soldat kiyiminde ju`retug`i`n bul adam da`stan kitaplardi` bizlerge ha`r ku`ni keshte woqi`p beretug`i`n yedi. Men wog`an wog`ada bawi`r basi`p qaldi`m. (Woni`n` u`yleniw toyi` da bizin` u`yde wo`tti). Da`slepki ti`n`lag`ani`m «Yedige» yedi. Sonda men To`reniyaz ag`ag`a mag`an kitap woqi`wdi` u`yret dep turi`p aldi`m. Wol u`yrete basladi`. Ko`p uzamay taza alfavit penen qatar lati`nshani` da yerkin woqi`ytug`i`n boldi`m. So`ytip tun`g`i`sh iret «lati`nsha Yedigeni» 1-klassta-aq wo`z ko`zim menen woqi`di`m. Son` «Qoblan», «Alpami`s», «Ma`spatsha» ni` woqi`p shi`qti`m. Bul 1947-48-ji`llar yedi. Wol waqta bizin` u`yler «Ma`lim Ata», «Wo`stemir terek», «U`sh xoja» degen jerlerde «Tu`rkmen qi`ri`lg`an qumi`» ni`n` a`tiraplari`nda boldi`. 1949-ji`li «Taza Qarao`zekke» ko`shtik. Usi` rayonni`n` ha`zirgi «Qarao`zek sovxozini`nda» balali`qti`n` qi`zi`qli` bazari`n o`tkerdim. Usi` jerde 1950-ji`li «Qi`ri`q qi`z» benen tani`sti`m. Wonda kolxoz baslig`i` bolg`an a`kem qaydan alsa da ali`p kelgen yedi. Yeskishe (arabsha) na`da`wir jetik sawatli` wol kitaplardi` birewge woqi`ti`p ha`m ti`n`lap ha`m dodalap woti`ratug`i`n yedi. Ko`binese qon`si`mi`z Jubati`r degen qazaq jigiti dawi`slap woqi`p woti`radi`. (Bul da sol «Qarao`zek» sovxozini`nda boldi`). Sol ji`li a`kemnen birinshi ret Asan Begimov degen atti` esittim. Wol a`kemnin` «Zayi`r, Qarao`zek», Moynaq boyi`nsha jasi`nan tani`s jorasi` yeken. A`kem bul tuwrali` jan`ag`i` «qi`ssaxang`a» tu`sinik berip Asan ag`a tuwrali`, To`rtku`lde tani`si`p, «Sovpartshkolda» birge woqi`g`an jorasi` Jolmi`rza (Aymurzaev) ag`alardi` da ayti`p oti`ratug`i`n yedi. 1954-ji`li shi`g`ar deymen. Men`libek ag`a A`bdireymov penen u`yge kelgen Asan ag`ani` birinshi ret ko`rdim.

Shayi'rli'qqa qi'zi'qti'rg'an ja'rdemshi sebeplerdi aytaman dep sa'l shetlep kettim be...

Yekinshi, u'shinshi sebepler to'mendegishe yedi: «Wo'stemir terekte» woti'rmi'z. Awi'llas ag'ayi'n a'jag'alari'mi'z Boranbay (A'jibekov), Xudaynazar (Xojaniyazov) ag'alar Chi'mbayda peduchilishede woqi'ydi' eken. Al, bul jer Qazi' Ma'wliktin` ag'artiwshi'li'q da'stu'rine sadi'q adamlar buri'ng'i' da'stanlardi' qol jazba tu'rinde tarqatadi' yeken. A`ne jan`ag'i' yeki student ag`ami'z 1949-50-ji'llari' awi'lg'a «G`a`rip ashi'q», «Yusup Axmet» da'stanlari'n, ko`plegen xali'q qosi'qlari'n jazi'p a`kelipti. Menin` u`lken a`jag`am jan`ag'i' yeki studenttin` jorasi' bolg`anli'qtan, da'stanlar bizin` u`yge quwi'sqan ekeng`oy, son` bilsem. Sol yeki da'standi' ag`aylardi'n` wo`zleri bergen «obshiy tetrad`qa» yen` da`slepki ko`shirip alg`anlard'i'n` biri men yedim. Menin` jasi'mdag'i' balalar negedur wolay yetpedi. Ken`esbay (A`jiniyazov) a`jag`am «G`a`rip ashi'q» ti' ko`shirip alg`an yeken. Sol ji'llari' Ayapbergennin` «Qon`I`ratbay», J.Jiyemuratovti'n` «Igam» da'stanlari' xali'q arasi'nda qol jazba tu'rinde ken` taralg`an yedi. Chi'mbay qosi'g'i', Berdaqti'n`, Abbazdi'n` qosi'qlari', ayti's qosi'qlari' da sol ta`rizde ti'n`lawshi'si'n tabar yedi. Men bul yeki da'stan ha`m ko`plegen yeski qosi'qlardi' ko`shirip aldi'm. «Qon`i`ratbay» di' derlik yadqa biler yedim. Ha`zirde biraz jerleri yadimda.

Solay yetip mende uyqasti'ri'p so`ylew «japsag'i'» ju`z bere basladi'. Tuwi'sqan ag`am Ken`esbaydi'n` 50-ji'llardi'n` basi'n baslap wortalari'na shekem jazg`an muhabbat g`a`zzyelleri de ta`sir yetken bol'i'wi' kerek, sonday a`detke men de shati'ldi'm. Son` bul a`detler rasqa aylani'p men uyqasti'ri'wdi' dawam yete berdim.

Al, a`jag'alari'm ol a`detlerin uzaq saqlay almadi'.

«So`ytip, soni'n` menen sol apan`»...dep baslanatug'i'n xali'q ha`zil-da`lkeginde ayti'latug'i'ni'nday, biz «jigildik jiydenin` shayi'ri'» boli'p shi'g`a keldik...»¹

---

¹ Ө.Әжиниязовтың «Шайырлық қайдан шығады...» деген қол жазбасынан алынды.

A`A`jiniyazov qatal ta`g`diyrdi basi`nan keshiredi. Turmi`si`nda shan`araqli`boli`w nesip etpeydi. Geyde jora-joldaslari`ni`n` u`yinde, geyde jumi`s wori`nlari`nda panalap ju`rip-aq xalqi`mi`z ushi`g`ani`n` qi`yqi`mi`nday qa`sterlep woqi`ytug`i`n bir qansha qosi`qlar do`rete aldi`. Wol haqi`yqi`y shayi`r ham shayi`rli`qti`n` joli`na sadi`q wo`tken insan boldi`. Wo`mirdegi barli`q la`zzetlerden shayi`rli`q joli`n arti`qmash sanap, poeziyani` wo`zinin` wo`mirine aynaldi`ra aldi`. Usi`nday ta`g`diyrdi basi`nan keshiriwge A`A`jiniyazovti`n` minezindegi birbetkey yerkin ta`biyati` da sebepshi bolg`anli`g`i` ma`lim: «...Bul ushi`n men wo`z da`wirime istanat taqqi`m kelmeydi. Mag`an belgili da`rejede da`wir dag`dari`si`ni`n`, wo`z ortali`g`I`mni`n` jaman ta`sir jasag`anli`g`i`n, sol da`wir sistemasi` salqi`ni`n sali`p, jigitlik ha`serinin` «iyt tiyme kesyelligi» menen uzi`n-shubay biytoplant`ani`mdi` aytar ekenmen, buni`n` tiykari`nda ta`nha wo`z kemshiliklerimdi ko`remen. Sebebi (yendi tu`sinip ati`rman) o`z waqti`nda hesh na`rsege itibar bermey, juwapkersizlik penen lalaw qag`i`p ju`re berippen. Mende wo`zin-wo`zi baqlaw, yes yengennen keyin wo`zin-wo`zi ta`rbiyalaw si`yaqli`shaxsi`y pedagogika bolmapti`. Duri`s bag`dar berip, ayqi`n ken`es aytatug`i`n adamlarda sol ji`llari` joqti`n` qasi`nda yedi. Ayti`lg`an yasi`yinlar-jekke adamni`n` (shaxsti`n`) yemes, ul`iwma ja`miyet ha`m ja`ma`a`t ma`pi ko`z-qarasi`nan abay yetiw, ayaq tapi`ldati`wdan ari` wo`tpedi. Al, menin` bir betkey yerkinshil ta`biyati`m ma`tibiylik ma`sla`ha`tlerin moyi`nlamas yedi...» A`A`jiniyazovti`n` usi` birbetkey, aytqani`nan qaytpaytug`i`n minezi wo`z watani`n su`yiwde de, ji`rlawda da bayqaladi`. Woni`n` bul minezi haqqi`nda shayi`r I.Yusupov

«Betin` bi`di`m-bi`di`m, ju`regin` taza,

Minezin` bar Alshag`i`rday biymaza.

U`sh-to`rt milisadan kelmese qaza,

A`jelin`nen sen wo`lmeysen`, A`skerbay.»<sup>1</sup> - dep jazadi`.

---

¹ Юсупов И. Таңдаўлы шығармаларының еки томлығы. II том. Нөкис, «Қарақалпақстан», 1992, 60-бет.

Ko`pshilik shayi'rlar si'yaqli' toplamlar ja`riyalamasa da shayi'r A`.A`jiniyazovti'n` do`retiwshiligin xalqi'mi'z joqari' bahalap, qosi'qlari'n yad ali'p kelmekte. Shayi'rdi'n` 60 ji'lli'q yubileyi 1997-ji'li «Bilim» baspasi' ta`repien Qaraqalpaqsan Respublikasi' Baspa so`z ha`m xabar agentliginde ni'shanlandi'. Wog`an respublikami'zdi'n` belgili jaziwshi-shayi'rlari' menen birgelikte ilim g`ayratkerleri qatnasi'p shayi'r do`retiwshiligine joqari' baha berdi.

Wo`zbekstan Qaharmani', Wo`zbekstan ha`m Qaraqalpaqstan Respublikalari' xali'q shayi'ri I.Yusupov A`.A`jiniyazov do`retiwshiligine ju`da` joqari' baha berip, «A`skerbayg`a» ha`m «A`skerbay alpi's jasi'nda» qosi'qlari'n arnaydi'.

«Yeske alar ga`ptin` uti'ri' keldi,

Talanti' suw qospay ishtin`, A`skerbay.»¹

- dep, woni'n` shayi'rli'q talanti'na u`lken hu`rmet penen qaraydi'.

U`lken talant iyesi A`.A`jiniyazovti'n` ko`p qi'rli', teren` mazmunli', so`z si'yqi'ri'n wo`zinde ja`mlegen poeziyasi' qaraqalpaq a`debiyati'nda turaqli' orni'na iye wo`shpes do`retpyelerdin` biri si'pati'nda wo`z bahali'li'g`I'n saqlap, keleshek a`wladqa miyras boli'p qaladi'.

---

¹ Юсупов И. Таңлаўлы шығармаларының еки томлығы. II том. Нөкис, «Қарақалпақстан», 1992, 61-бет.

I. 2. A`.A`jiniyazov poeziyasi'na ul'iwma si'patlama

Wo`zinin` poeziyali'q shi'g`armalari' arqali' watang`a, tuwi'lg`an jerge bolg`an sheksiz muhabbatti', insanlar arasi'ndag`i' mehir-miriwbetti, joqari' adamgershilikti, sabi'r-taqatli'li'qti', ken` peyillikti, keshirimlilik, sadi'qli'qti' ji'rlaytug`in, wo`z boyi'ndag`i' yen` ag`la pa`zi'yetlerdi qosi'qlari' arqali' wo`z woqi'wshi'lari'na da sin`diriwge talaplanatug`i'n shayi'r A`.A`jiniyazovti'n` poeziyasi' arnawli' izertlewge turarli'q. Qaraqalpaq a`debiyati'nda qa`lem terbetip wo`tken shayi'rlar arasi'nda A`.A`jiniyazovti'n` hesh kimgе usamaytug`i'n wo`z hawazi', wo`z joli' bar. Woni'n` shi'g`armalari' a`debiyatshi'lar ta`repien de yele tiyisli bahasi'n ali'p u`lgergen joq. Wol a`debiyati'mi'zda lirik shayi'r si'pati'nda iz qaldi'rdi'. Sebebi shayi'r do`retiwshiliginde woni'n` negizgi qa'demleri poeziyada ko`zge taslanadi'.

A`.A`jiniyazov poeziyasi'n basqalardan aji'rati'p turatug`i'n tiykarg`i' wo`zgeshyeligi wol basqalar an`lay almag`an, itibar bermeytug`i'n a`piwayi' so`zlerge obrazli' ma`ni berip, so`zdi mi'n` bir muqamg`a do`ndirip paydalanadi'. Ha`r bir ko`rkem so`z sheberi wo`z ana tilinin` so`zlik qori'ni'n` bayi'wi'na belgili da`rejede u`les qosadi'. Tek g`ana tilimizdin` so`zlik qori'ni'n` g`ana bayi'wi'na yemes, wo`z woqi'wshi'lari'ni'n` til bayli'g`i'ni'n` arti'wi'na da ta`sir yetedi. Shayi'r A`.A`jiniyazov ta usi'nday tilimizdin` so`zlik qori'ni'n` bayi'wi'na u`les qosqan shayi'rlardi'n` biri. Woni'n` bul tapqirli'g`i'n shayi'rdi'n` wo`zine g`ana ta`n bolg`an stilin belgilep beretug`i'n wo`zgesheligi si'pati'nda bahalasaq boladi'. Shayi'rdi'n` qaysi' qosi'g`i'n ali'p qarasaq ta ku`ndelikli yesitip ju`rgen so`zlerimiz jan`a ma`ni wo`zgesheligin ali'p tu`rletug`i'ni'n` bayqaymi'z. Mi'sali':

Qalayi' perdeli hawayi' aspan,

Borlat boyawları'n «bu`rkip»shi'g`i'stan.

Qi'rmi'zi' nur «emip» shan`laqti'n` shan`i',

Qalg`i`r ta`biyatti`n` gu`mis dumani`<sup>1</sup>. («Ba`ha`r i`shqi`
menen»)

Misalg`a ali`ng`an qatarlardan shayi`rdi`n` ta`biyat ko`rinislerin su`wretlewde buri`n hesh bir shayi`r qollanbag`an awi`spali`-obrazli` su`wretlewlerdi qollang`anli`g`i`n ko`remiz. «Qalayi` perde» – aspan ma`ninin an`lati`w ushi`n, aspanni`n` ren`in yele de toli`g`i`raq ko`z aldi`mi`zg`a yelesletiw ushi`n – «Borlat boyawları`n «bu`rkip» shi`g`i`stan» epitetli, metaforali` so`zlerdi tan`laydi`. Shi`g`i`stan shi`g`i`p kiyati`rg`an quyashti`n` nurlari`ni`n` a`tirapqa tarali`w protsesin «boyaw bu`rkiw» so`z arqali` awi`spali` jetkerip beredi. Awi`l jaqlarda azanda yerte mallardi` padag`a qosi`w da`stu`ri bar. Mallar padag`a qosi`li`p aydali`p ketkennen keyin woni`n` izinen shan` ko`terilip qaladi`. A`dette, tan`da hawa taza, i`g`alli` boli`p turatug`i`ni` belgili. Al, shayi`r su`wretlep ati`rg`an moment tan`g`i` ma`ha`l bolg`anli`g`i` sebepli woni` woqi`wshi`g`a yele de ani`q ha`m logikali`q jaqtan u`ylestirip beriw ushi`n «shan`laq» so`zin de, sol shan`g`a a`stelik penen aralasi`p ati`rg`an tan`g`i` quyashti`n` nurlari`n su`wretlew ushi`n qollang`an «qi`rmi`zi` nur «yemip»» ibarasi`n da shayi`r wo`z orni`nda ha`m awi`spali`-obrazli` ma`ni ju`klep tan`laydi`. Son`g`i` qatarda «duman» so`zi de qosi`qqa logikali`q jaqtan duri`s jaylasti`ri`lg`an. Dumanni`n` jerden joqari`g`a shekem arali`qta ju`retug`i`n qoyi`wlasqan hawa qatlami` yekeni belgili. Shayi`r usi` qatardi`n` wo`zinde yeki jerde obrazli` su`wretlewden paydalanadi`. Da`slep dumanni`n` hawag`a aralasi`p ju`rgen halati`n su`wretlew ushi`n «qalg`i`r» so`zin awi`spali` ma`nide tan`laydi`. Son`i`nan dumanni`n` ren`in yele de ani`g`i`raq ko`z aldi`mi`zg`a keltiriw ushi`n basqa shayi`rlar qollanbag`an «gu`mis dumani`» epitetin paydalanadi`.

Bunday wo`zgeshelik shayi`rdi`n` arnaw-ta`riyp janri`nda jazi`lg`an bir neshe qosi`qlari`nda ko`birek ko`zge taslanadi`. Mi`sali`:

Qosi`g`i`n`da zuwlap zaman ag`i`mi`,

---

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009. 138-бет

Wo`ter ma`writ, da`wirdin` qas qag`i`mi`,
«Jeti asi`ri`m»ni`n` jetpis sag`i`mi`,
Kirpigin`de woynar, Ibrayim ag`a.¹

Qosi`qta A`.A`jiniyazov insanni`n` tiriliginde woni`n` ko`z ha`m kirpiklerinin` atqaratug`i`n` xizmetin birinshi wori`ng`a shi`g`ari`p, shayi`r I.Yusupovti`n` jetpis jasqa shi`g`i`wi`n` «kirpigin`de woynar» metaforasi` arqali` sheber jetkerip beredi.

Bayniyaz Qayi`pnazarovqa arnalg`an qosig`i`nda da shayi`r tilimizde bar so`zlerdi jan`a ma`nide qollani`w menen birge jan`adan so`zlerdi payda yetip qollang`an.

To`rt qatarg`a to`rt da`wirdi si`ydi`ri`p,
Nebir «quwsi`ri`qtan» wo`ttin` qi`ydi`ri`p,
Qosi`g`I`n`a «qara qalpaq kiydirip»,
Jari`sti`ri`p ruwx bergen shayi`rsan`.
Qas tulparda si`n` joq ko`zge tu`skendey,
Liran` bag`man qi`z qoli`nda wo`skendey,
Shaxamandi` sheber usta pishkendey,
Poeziyagrad salg`an shayi`rsan`.²
...So`zdi i`shqi` tandi`ri`na pisirip,
So`z gu`lali`n gu`llyendirgen shayi`rsan`.³

Shayi`r B.Qayi`pnazarovtin` a`debiyatta «gu`l ashi`g`i» bolg`an shayi`r yekenligi ma`lim. A`.A`jiniyazov woni`n` usi` wwo`zgesheligin tuwri`dan-tuwri` aytpastan, «Liran` bag`man qi`z qoli`nda wo`skendey» dep poeziyasi`ndag`i` wo`zgesheligin su`wretlewde a`jayi`p usi`l tabadi`. «Poeziyagrad» so`zi de tilimizde jan`a so`z si`pati`nda ku`ndelikli turmi`si`mi`zda qollanbasa da obrazli`li`qti` ta`miynlewde, qosi`qti`n` shireliligini beriwde shayi`r ta`repinen

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009. 158-бет

² Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 151-152-бетлер

³ Сонда, 150-бет

tan`lang`an usi`llardan esaplanadi`. «Gu`lal» so`zi de tilimizde i`laydan wotqa iylep pisiriletug`i`n tandi`r. Shayi`r A`.A`jiniyazov bolsa so`zdi paydalani`w, woni` islete ali`w sheberligine baylani`sli` wo`zgesheligin beriw ushi`n «So`z gu`lali`n gu`llyendirgen shayi`rsan`» ibarasi`n qollanadi`. A`.A`jiniyazovti`n` so`z saplawdag`i` wo`zgesheligi woni`n` poeziyasi`ni`n` tiykarg`i si`pati` boli`p tabi`ladi`.

Bulardan basqa da shayi`r poeziyasi`nda toli`p ati`rg`an jan`a ibaralardi`, so`zlerdi ko`riwge boladi`. Mi`sali`: shillexana shan`lag`i`, qi`zday suli`w qi`zi`l jin`g`i`l, «Xan qi`zi`nan» monshaq taqqan su`tilmek ha`m a`diraspan, «Qi`zi`l so`kli» jantaqlari` ha`m t.b.

Hayal-qi`zlardi`n` go`zzallig`in su`wretlewde shayi`r A`.A`jiniyazov basqalar itibar bermegen ten`ewlerdi qollanadi`. Mi`sali`:

«Yeki qara ji`lg`a» i`yi`qtan qulap,
Ag`ar jup qaraqat, jup «qara bulaq»,
Buri`mi`ni`n` ushi`n barmaqqa worap, -
Qi`yraqlaydi` qaraqalpaq qi`zlari`. ¹
Yaqshi` qi`zdi`n` toli`p ati`r qardari`,
Suli`wli`q jurti`ni`n` sayli` sardari`,
Jipek ji`lwa, jeyran janar jaydari`,
«Qupi`ya xat» qaraqalpaq qi`zlari`. ²

Qi`zlardi`n` nazi`n jipekke ten`ew, buri`mlari` qara ji`lg`ag`a ten`ew, pa`kligin woqi`lmag`an si`rli` xatqa ten`ewi A`.A`jiniyazovti`n` hesh kimgе usamag`an poeziya maydani`ndag`i` izlenislerinin` birinen sanaladi`.

A`.A`jiniyazov muhabbat sezimlerine adamgershilik, milliy psixologiya, a`dep-ikramli`lq si`yaqli` si`patlardi` yendiriw arqali` da intim-lirikalari`n sa`wlelendiredi. Lirikali`q qaharman qa`lbindegi wo`zi arzi`g`i`p ku`tken, an`sagan

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009. 177-бет

² Сонда, 178-бет

adami'na jetiskendegi yen' na'zik, taza, pa'k sezimlerde shayi'r yekinshi qatardag'i' ten`ewlik usi'l ja'rdeminde, u'shinshi qatardag'i' metoforali'q su'wretlew, intonaciyali'q cikllardi sheber jaylasti'ra ali'wi' arqal' tarti'mli' jetkerip bergen to'mendegi qosi'g'i'na di'qqat awdarayi'q:

Wol ku`nleri gu`nadan pa`k yedin`-aw,
Nanday pu`tin, su`tten de aq yedin`-aw.
«Pi'r-pi'rlap» uwi'si'mnan ushi'p kettin`.
Sonda sen sawi'sqannan saq yedin`-aw.
Wo`tkendi yeslep yendi ah shegemen,
Sonda bati'l bolmadi'm,wah, nege men.
Qa`yteyin qarli'g`ashi'm g`ayi'p boldi'n`,
Quralay ko`z qi'z yedin`, ah ne degen.¹ («Tag`i' da sag`an...»)

Hu`sni, kelbet-ko`rkin` anar poslag`i'.
Siynemdi wo`rtedi ayrali'q dag`i',
Tun`gish tapqan toti'm balali'qtag`i',
Samat awi'li'ni'n` sahibjamali'.²

Shayi'r lirikali'q qaharmanni'n` ayral'q sezimlerin beriwde ko`birek quslar ha`m wolarg`a baylani'sli' bolg`an atamalardi' qollanadi' (sawi'sqannan saq, qarlig`ashi'm, toti'm). Buni'n` tiykarg`i sebebi, quslardi'n` usha ali'w wo`zgesheligi bolsa kerek. Shayi'r jeke wo`mirinde de wo`z ashi'g`ina yerise almag`ani ma`lim. Quslar da bir jerden yekinshi jerge waqi'tsha jasap, ushi'p-qoni'p ju`redi. Shayi'r da lirikali'q qaharmani'ni'n` halati'ndag`i' ma`n`gi ayrali'q sezimlerine griptar bolg`an halati'n su'wretlew ushi'n lirikali'q ob`ektke quslardi'n` obrazin ko`shiriw arqali' yerisedi. Shayi'rdi'n` zamanaslari'mi'zdi'n` ha`m keleshekтеgi woqi'wshi'lari'ni'n` ruwxiy du`n`yasi'na nur shashatug`i'n`

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009. 137-бет

² Сонда, 181-бет

salmaqli' woy-pikirleri ju`reginin` to`rinen shi'qqan shireli ha`m ma`nili so`zler menen, ku`shli obrazlarda, joqari' poetikali'q texnikani'n` ja`rdeminde beriledi.

A`.A`jiniyazov poeziyani' wo`mirindegi barli'q na`rseden u`stin qoyg`an shayi'rlardi'n` biri boldi'.

Qol-ayaqtan,
Mayi'rsan` da,
talanti'mdi'
mayi'rman`,
Napaqamnan ayi'rsa da,
Ne qi'layi'n,qayi'lman,
Du`n`ya-maldan,
Ayi'r meni,
Ilham-yoshtan,
Ayi'rman`.¹

- dep ji'rlag`an shayi'r qosi'q du`n`yasi'n, qosi'qqa aylani'p do`regen ha`r bir so`zdi quran so`zine ten`eydi. Usi'nnan-aq, biz shayi'r ushi'n qosi'q du`n`yasi'ni'n` qanshelli muxaddes ekenligin an`lawi'mi'zg`a boladi'.

Qosi'q - a`lem! Wo`mirdin` da`l wo`zidur,
Qosi'q degen su`re – quran so`zidur,
Ju`rek sana-sezim ko`rer ko`zidur,
Ilham demek – jani' Ibrayim ag`a.²

A`.A`jiniyazov wo`z lirikalari'nda xali'qli'q tilden og`ada sheber paydalanadi'. Wol qay so`zdi qay jerde isletiw kerekligin jaqsi' bileli. Woni'n` qosi'qlari'ndag`i' wo`z orni'nda qollani'li'p, adamlardi'n` sezimlerin yeriksiz tu`rtkileytug`i'n so`zler shayi'rdi'n` aytajaq pikirin teren` ha`m ko`rkem beriwge

---

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 110-бет

² Сонда, 158-бет

ten`dey xizmet yetip turadi`. Bunda wol xali`q naqi`l-maqallari`n, turaqli` so`z dizbeklerin poetikali`q sheberlik penen qollanadi`. Mi`sali`:

Quwang`annan «wori`n tappay» aspan asti`nan,
Men shadli`qtan bu`gin «pi`shi`q basti`man»¹
... «U`sh tu`p qaramani`m, bir tu`p nawqani` m,
Qusxanadan ko`terildi ma`kani`m,
Yesimge quri`ldi` zawi`t-du`ka`ni`m»...
Yeski yelat, yeden yelim Qarao`zek.
Ta`lim alg`an dana Dosnazarovtan,
«Tu`pten salg`an tu`ynek», aqi`li` ali`qsan`,
Akademik Sabi`r, Qa`llibek ag`a-,
Kamalovlar o`sip shi`qqan xali`qsan`.
Ilim-hikmet, japsar-to`rin` Qarao`zek.
Arti`q Shamuratov shayi`r balan`iz,
(Tirini si`ylawda keshlew qalami`z),
«Heshten-kesh jaqsi`» dep yeske alami`z,
Yel qorg`ag`an sheyit uli`n` Qarao`zek.²

A`.A`jiniyazov poeziyasi`n woqi`p woti`ri`p Qaraqalpaqstanni`n` geografiyali`q kartasi`n ha`m tari`yxiy tulg`alari`ni`n` avtobiografiyasi`n woqi`g`anday bolasan`. Bunday wo`zgeshelik a`sirese woni`n` arnaw-ta`riyp qosi`qlari`nan wori`n alg`an. Mi`sali`:

«Aybu`yir» taw U`stirt penen ulasi`p,
(Qansha xanlar, sonsha sa`rdar talasi`p),
«Jipek joli`» wo`tken sag`an janasi`p,
«Ketenler» bir da`rbent saray, Shomanay³. («Shomanay»)
Hu`rliman - «qi`z baqsi`» wo`skan yel yedin`,

---

¹ Сонда, 32-бет

² Әжиниязов Ә. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 42-43-бетлер

³ Сонда, 47-бет

«Arpa ko`l», «Wopa ko`l» jerdin` zori` yedin`,
Aral da`rwazasi`-gu`zar jol yedin`,
Ata jurti`m, aydi`n ko`lim Qarao`zek.
Wol waq «Ko`k suw» ma`wij uri`p wortan`da,
«Terbenbes» terbelip turdi arqan`da,
«Qi`r qala», «Izim jol»- ju`rsen` bir tan`g`a,
Ada bolmas joli`m yedi Qarao`zek.
Arqada si`yqi`rli` «Seren qalasi`»,
Wog`an tutas «Quwsi`ri`qti`n`» dalasi`,
Taxta, Shi`mbay, Bozatawdi`n` arasi`,
Si`baylas, yetekli yelin` Qarao`zek¹.

Geografiyali`q su`wretlewer shayi`rdi`n` «Xojeli», «Qanliko`l»,
«Dawi`tko`l», «No`kis», «Shaxaman» ha`m t.b. qosi`qlari`nan wori`n alg`an.

Yeldin` belgili tulg`alari` haqqi`nda, wolardi`n` ag`la paziyletlerin so`z
yetetug`i`n qosi`qlari` shayi`r poeziyasi`nda seksennen aslam. Mi`sali`:

Akademik Charjaw A`bdirov shi`qqan,
Qaraqum ha`zireti-haq tilin uqqan,
Qaraqalpaqti` jer-ja`ha`nge tani`tqan,
«Wo`giz ji`raw»-wo`ktem u`nin` Qarao`zek.
At du`biri ti`ndi`radi`qulaqti`,
Qudaybergen bergen yemes i`laqti`,
Ati`-zati` an`i`z bolg`an «i`laqshi`»,
A`limbet «da`w» alp yerin` Qarao`zek.
Jaqsi`m bolis, Woraz atali`qlari`n`,
Ko`sem Wori`mbetov Turdi`muratlari`n`,
Pazi`lbek, Temirbek yuzi`n`de qali`n`,

---

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 42-бет

Tu`wesilmestey ta`riyplerin` Qarao`zek.
Sen-ataqli` Kamalovlar diyari`,
Ba`ri bir qosi`qqa qalay si`yadi?!
Mashhur Dosnazardi`n` Allahiyari`,
A`skerbay der so`yler tilin`, Qarao`zek!¹

Shayi`rdi`n` bul janrdag`i` qosi`qlari` wo`z aldi`na u`yreniwdi talap etedi.

XX a`sirdin` aqi`ri` yag`niy 90-ji`llar pu`tkil Worta Aziya xali`qlari` tari`yxi`nda u`lken buri`li`slarg`a bet alg`an da`wir boldi`. Bul aymaqta bir neshe g`a`rezsiz milliy respublikalar payda boldi`. Wolardi`n` ha`r biri wo`zinin` milliy wo`zgeshelikleri menen rawajlani`w joli`n tan`lap aldi`. Solardi`n` qatari`nda Wo`zbekstan Respublikasi` da wo`zinin` milliy pul birligine, ma`mleketlik nishanlari`na iye boldi`. Woni`n` qurami`nda Qaraqalpaqstan suveren respublika dep belgilendi. Ja`miyettegi bunday siyasi`y, ekonomikali`q, tari`yxi`y wo`zgerisler ja`miyetlik sanani`n` bir bo`legi sanalg`an ko`rkem a`debiyatqa da wo`z ta`sirin tiygizbey qalmadi`. Ko`rkem so`z sheberleri sanalg`an jazi`wshi`-shayi`rlar ja`miyetlik turmi`sti`n` rawajlani`w bag`i`ti` menen do`retiwshilik yetti. A`sirese, bunda ko`rkem a`debiyatti`n` poeziya tu`ri tez juwapli`li`q penen usi`nday wo`zgerislerdi wo`zinde sa`wlyelendire aldi`. Milliy maqtani`sh sezimi, g`a`rezsizlik ta`riypi, Watang`a muhabbat sezimi lirikada wo`zinin` ken` sa`wlesin tapti`. Shayi`r A`.A`jiniyazov da`wirdin` kelbetin sa`wlelyendiretug`i`n usi`nday publitsistikali`q (mapazli`q) qosi`qlari`nda basqa shayi`rlar si`yaqli` qurg`aq bayanlawdan bari`nsha ji`raqlasi`p, wolarg`a wo`zinin` ju`rek sezimlerin de qosi`p su`wretleydi. Bul haqqi`nda shayi`rdi`n` wo`zi bi`layi`nsha pikir bildiedi:

«... Bir awi`z pikir bildirmekshimen. Bizde mapazli`q qosi`q, «ma`n`gilik qosi`q» degen ga`pler ayti`li`p ju`r. Birinshisin urberige ali`n`qi`raydi`. Negizinde mapazli`q qosi`q joq. Wo`mirdin` wo`zi-qosi`q. Sonli`qtan qosi`q nege arnalsa da wol qosi`q. Buni` aytqanda birewlerdi ya wo`zimdi aqlaw ushi`n yemes, mapazli`q

---

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 42-45-бетлер

dep tan`ba basi`lg`an qosi`q yeger wol shayi`rli`q jedel-jelis penen jazi`li`p adamda ji`lli` sezim payda yetse, woni` jazg`i`rmaw kerek. Sovxozg`a arnap qosi`q jaz, biraq wol poeziya tilinde ayti`lg`an iskusstvo mu`lki bolsi`n. Yeger wol adamg`a unasa, wonda wol xali`q ushi`n xizmet etkeni. Sebebi, «Iskusstvo-tek iskusstvo ushi`n yemes» bolg`ani`nday, qosi`qta tek qi`zi`q ushi`n jazi`lmaydi`, qosi`q - adamlar ushi`n, yel, xali`q ushi`n jazi`ladi`. So`zin yel-xali`q yadlag`an adamdi` shayi`r dese bolatug`i`n shi`g`ar.¹»

Ha`r qashan shayi`rdi`n` woyi`n, ideyasi`n, bag`i`ti`n woni`n` wo`zinen arti`q hesh kim tu`sindirip bere almasa kerek. A`skerbay A`jiniyazov wo`tken a`sirdin` yekinshi yari`mi`nan beri xalqi`mi`zdi`n` so`yler tili boli`p kiyati`r desek asi`ra aytqan bolmaymi`z. Shayi`ri`mi`zdi`n` zaman problemalari`n wo`zinde sa`wlyelendirgen, xalqi`mi`zdi`n` ruwxı`y du`n`yasi`nan na`rlengen teren` filosofiyali`q ma`nige, na`zik lirizmge toli` shi`g`armalari` xalqi`mi`zdi`n` tari`yxi` ha`m bu`ginin wo`zinde tu`yistiredi, zamanaslari`mi`zdi`n` boyi`nda joqari` adamgershilik pazi`yletlerin qa`liplestiriwge xizmet yetedi.

---

¹ Ө.Әжиниязовтың «Шайырлық қайдан шығады...» деген қол жазбасынан алынды.

II bap. A`skerbay A`jiniyazov poeziyasi`nin` ideyali`q-temati`kali`q, janrli`q wo`zgesheliklari

II. 1. A`.A`jiniyazov poeziyasi`nin` ideyali`q-temati`kali`q bag`dari`

Woqi`wshi` ha`m jazi`wshi`ni` baylani`sti`ri`wshi` ko`rkem tekst wo`zinin` jetkerejaq ideyasi` menen, ideyag`a ali`p bari`wshi` temalari` menen, ko`rkemligi menen a`hmiyetli. Shayi`r yaki jazi`wshi`ni`n` shi`g`armasi` arqali` aytajaq woy-pikiri woqi`wshi`da qanday ta`sirleniw qaldi`radi`, woni` qabi`l yetiw da`rejesi qanday boladi`: awi`r yaki jen`il, duri`s yaki burmalang`an, unamli` yaki unamsi`z. Al bul basqi`shlarga` jetiwde shi`g`armadag`i` woy-pikir, yag`ni`y ideya ha`m tema ko`rkem bezewler menen bezyendiriledi, woqi`wshi` yaki si`nshi` di`qqati`na usi`ni`ladi`.

«Ideya–shi`g`armada qoyi`lg`an ha`m jarati`g`an ma`selelerdin` mazmuni`nan, xarakterler anali`zinen logikali`q ta`rizde kelip shi`g`atug`i`n juwmaq.»<sup>2</sup> Tema ham ideya bir-biri menen ti`g`i`z baylani`sta boladi`. Yag`ni`y, yekewi de turmi`sti`n` anaw yaki mi`naw ta`repi haqqi`ndag`i` shayi`r yaki jazi`wshi`ni`n` pikirlerin woqi`wshi`g`a jetkerip beriwshi qural.

Ko`rkem shi`g`armadagi` ideyali`q-temati`kaliq` ko`p qi`rli`li`q woni`n` toqi`masi`ndag`i` bir pu`tinlikke zi`yan jetkizbewi kerek. Sebebi turmi`sti`n` wo`zinde belgili bir ha`deiyse basqa bir ha`diyse menen wo`z ara baylani`sqa kirisip, quramali`, jana ha`diysyelerdi payda yetedi. Sonli`qtan wolarg`a belgili bir ko`z qarastan baha beriw mu`mkin.

«Temati`ka – ko`rkem shi`g`armani`n` tiykargi` ha`m jetekshi temasi` menen birge. Wog`an bag`i`ni`shli` bolg`an basqa kishi temalardi` da wo`z ishine qamti`p, shi`g`armada ideyali`q – ko`rkemlik bir pu`tinlikti sho`lkemlestiryedi.»² Ko`rkem shi`g`armada su`wretlenetug`i`n ha`r bir obraz ha`r bir turmi`sli`q jag`day wo`zine ta`n temag`a ha`m wog`an berilgen bahag`a iye boladi`. Usi` ma`niste a`debiy shi`g`arma ko`p ma`seleli, yag`ni`y ko`p temali` ha`m ideyali`.

---

² Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари Тошкент, «Ўзбекистон», 2002, 102-бет.

² Сонда, 107

Ko'pshilik si'nshilari belgili bir shi'garmani' anali'z ki'lganda bir birin takirarlamaydi' – wolardi'n' ha'r bir sol shi'garmada qoyi'lgan ha'm jari'ti'lgan ma'selelerden wo'zi ushi'n qi'zi'g'arli' bolg'anlari'n' aji'rati'p ali'p u'yrenedi, basqalari'n' shetlep wo'tedi.

Ko'rkem shi'garmani'n' ideyasi' temadag'i'day, shi'garma mazmuni'n' sa'wlelendiredi. Haqi'qi'y ko'rkem shi'garomadag'i' ha'r bir epizod, ha'r bir obraz ha'm ha'tte, bo'lek detallar da tiykarg'i' ideyani' ashi'wg'a xi'zmet qi'ldi'ri'ladi'. Shi'garma ideyasi'n' toli'q tu'siniw ushi'n wonda su'wretlengen waqi'ya – ha'diysyeler, obrazlar, detallar haqqi'nda teren' pikir yetip ko'riw, ha'r ta'repleme anali'zden wo'tkeriw kerek. Ko'rkem ideya – shi'garmani'n' negizinde jatqan uli'wmalasti'ri'lg'an, emocional ha'm obrazli' pikir. Sonli'qtan ko'rkem shi'garma ideyasi' haqqi'nda so'z yetilgende won'n' usi' wo'zgesheligi di'qqat worayi'nda boli'wi' kerek.

A.A'jiniyazov turmi'sti' u'yreniwi, wo'mirge ha'm jasagan wolrtali'qqa bergin bahasi', adamlar menen qari'm-qatnasi'q tiykarlari', a'dep - ikramli'li'q, joqari' adamgershilik si'patlari'n' wo'zlestire ali'wi' ha'm wolardi' wo'zinin' intyellektual-ag'arti'wshi'li'q ko'z qaraslari'n, estetikali'q-subiektivlik woy pikirleri menen sintezlep bere ali'w na'tiyjesinde wo'zinin' aytajaq ideyasi'n shi'garmasi'nda sa'wlelendiredi.

Ko'rkem shi'garmani'n' ideyali'q temati'kali'q wo'zgesheligin u'yrengende woni'n' yeki tu'rli usi'lda talqi'law mu'mkin: birinshiden, ko'rkem shi'garmada berilgen ideya arqali' shayi'rdi'n' niyetinin', maqsetinin' sa'wlyeleniwi; yekinshiden shi'garmada berilgen ideyali'q wo'zgeshelik. Shi'garmani'n' ideya – temati'kali'q wo'zgesheligin u'yrengende usi' yeki bag'darg'a itibar qarati'w kerek.

Biz shayi'r A.A'jiniyazovti'n` lirikalari'n u'yreniw arqali' shayi'rdi'n' aytajaq woy pikirin jetkeriwde ha'r bir so'z, ha'r bir detal, ha'r bir obraz woni'n' na'zerinen shette qalmag'ani'n ko'remiz. Shayi'r shi'garmalari'ndag'i' ta'biyat-jamiyet-insan ma'selesin so'z yetiliw wo'zgesheliklerine qaray klassifi'kaciyalawg'a ha'reket qi'ldi'q. Degen menen buni' toli'q ta'rizde a'melge

asi'ri'w mu'mkinshiligi joq. Sebebi shayi'r qosi'qlari'nda ko'p ideyali'q, ko'p temali'li'q wori'n alg'an. Sonli'qtan woni'n' shi'g'armalari'n ideya-temati'kali'q jaqtan aji'rati'wda do'retiwshiligidagi tiykarg'i' mazmunli'q jo'nelislerdi belgilewshi, shayi'rli'q a'lemin ashi'wshi', woqi'wshi' ha'm ko'rkem a'debiyat ushi'n baylani'sti'ri'wshi' ko'pir wazi'ypasi'n atqaratug'i'n ideya ha'm temalardi'n' yen' basli'li'lari'na di'qqati'mi'zdi' qaratti'q. A`.A`jiniyazovti'n` poeziyasi'nda: a) watan temasi'; b) a'debiyat ma'seleleri; v) dosli'q temasi'; g) uri's ha'm paraxatshi'li'q temasi'; d) tuwg'an jer sag'i'ni'shi'; ye) i'shqi'-muhabbat temasi'; j) ta'biyat go'zalli'g'i'; z) filosofiyali'q ma'seleler; i) haqi'yqatli'q temasi'; k) zi'yanli' a'detler; l) xali'qlar dosli'g'i'; m) jasli'q temasi'; n) siyasi'y tema h.t.b si'yaqli' temati'kali'q wo'zgeshelikler woni'n' shi'garmalari'ndag'i': a) ti'ni'sh ha'm abadan turmi'sti' saqlaw; b) go'zalli'qti' qa'dirlew; v) watandi' su'yiw; g) insandi' qa'dirlew; d) milletler ara tati'wli'q; ye) milliy qadiriylatlardi' qa'sterlew si'yaqli' ideyalardi' jetkeriw ushi'n qollani'lg'an.

A`.A`jiniyazov shayi'r joli'ni'n' wog'ada awi'r yekenligin a'debiyat ma'selelerine baylani'sli' jazi'lg'an «Sa`wbet», «Aq qosi'q degen usi' ma'?»», «Qosi'g'i'm», «Qosi'g'i'ma», «Qosi'q haqqi'nda qosi'qlar» «Ayi'rman`» h.t.b qosi'qlari'nda sa'wlelendiredi. «Sa`wbet» do'retpeinde shayi'rli'qqa, a'debiy si'ng`a u'lken talap qoyadi'.

Worazbaydi'n` «Gu`ldirsin»i so`z boldi',
 (Nashar qatal si'nshi'llarg`a gez boldi',)
 Pikir aytti' Hikmetulla, A`shirbay,
 Yekewinin` tarti'si'wi' tez boldi'.
 Hikmetulla «Gu`ldirsin» di maqtadi',
 Si'ypalamay maqtaw mag`an jaqpad'.
 Sa`wbet sebep shi'g`ar qatti' ketpedim,
 Mu`mkin usi' sapar «alla saqladi'».
 Qosi'q jazbasa da mi'na A`shirbay,
 Shayi'r janli' jigit eken yapi'rmay,
 «-Qosi'q- janli' sezimlerdin` aynasi'»,

Pikir aytarmeken bu`kpey-jasi`r may.¹

Poeziya –ulli` da`rya, poeziya – sahra, poeziya go`zzalli`q, poeziya sheksizlik yekenligin shayi`r duri`s an`laydi`.

Wo`mir-Wo`ner jag`i`si,
Qosi`q-kewil nag`i`si,
So`z ga`whari`, so`z ba`nti,
So`z qaymag`i`, so`z ka`nti,
Qosi`q-qi`yal perzenti.
Qi`yaldi`n` shoq juldi`zi`,
Aqi`ldi`n` zer qundi`zi`,
Ma`n`gi joytpas mazasi`n,
Bulaqti`n` bal`zam tazasi`,
Qosi`q-wo`mir muzasi`,²

Shayi`r talantti` qa`dirleydi, wol a`lem insanni`n` ruxi`y birligi ha`m ilahiylik si`patqa iye bolg`an do`retiwshilikti joqari` bahalaydi`.

Jaqsi` qosi`q – marapatti` su`ymeydi,
Jaqsi`ni` jurat jasi`ri`nsa da tabadi`.,
Shalshi`q suwda – u`lken keme ju`rmeydi,
Teren` da`r`ya iyretilip ag`adi`!³

Bizin` a`debiyati`mizda da shayi`rlari`mi`zdin` basli` temasi` watan temasi`n ji`rlaw boli`p tabi`ladi`. Ana watan qa`diri, woni`n` bir qi`si`m topi`rag`i`, wog`an degen mehir-muhabbat XIX a`sir klassik shayi`ri A`jiniyazdin` «Yellerim bardi», «Ayri`lsa», «Bozataw» do`retpelelerinde, Berdaqti`n` bir qatar lirikalari` menen tari`yxi`y da`stanlari`nda ayri`qsha sheberlik penen ji`rlang`ani` ma`lim. XX a`sir

---

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009. 114-бет

² Сонда, 104-бет

³ Сонда, 163-бет

qaraqalpaq poeziyası'nda da bul tema A.Dabi'lov, S.Nuri'mbetov, A.Musaev, I.Yusupov, K.Raxmanov, T.Matmuratov h.t.b. poeziyalari'nda ha'r ta'repleme tilge ali'nadi. A`.A`jiniyazov lirikalari'nda tuwgan jer ta'biyati', insani'y qatnaslar da ha'r qi'yli' ideyali'q mazmundi' jetkeriwge qatnasadi'. Shayi'r watandi' su'wretlew ushi'n geyde toli'p-tasqan Araldi', geyde tolqi'nleri' woyi'n qurg'an A'miwdarya, geyde wol woqi'g'an mektep, geyde wol su'ygen qi'z, birde ilhamshi' ta'biyat, geyde tuwg'an jerdin` pa`k kewilli insanlari', geyde milliy qa`diriyatlarg`a tiykar bolg'an bayramlar, da`stu`rler, geyde jas ju'rektin' arzi'w - maqsetleri tiykari'nda sa'wlelenedi. Shayi'rdi'n' qaysi' qosi'g'i'n ali'p qarasaq ta, meyli wol qanday temada jazilmasi'n wolardi'n` derlik barli'g'i'nda watansu`yiwshilik ideyasi' sa'wlelengenligin ko`remiz. «Amanat» toplami'na kirgen qosi'qlari'ni'n` ishinde «Jasli'q sag'an jan beriwge qayi'lman», «Xalqi'mni'n` qi'mbatli' qa'dirdanlari'», «Won yeki shaqali', bir a`jep daraq», «Yen` a`ziyz, yen` basli' milliy miyrasi'm» ha`m. t.b. atamalg`a ji'ynaqlang'an qosi'qlari'nda watan temasi'n shayi'r ayri'qsha yosh penen ji'rlaydi'.

Nesi ayi'p qaraqalpaq jar salsa,
Aral – ata-ma`kani'm dep maqtani'p,
Nali'mayman dem tawsi'li'p, hal taysa,
Wo`lsem Watan topi'rag`i'n dastani'p.¹

Shayi'r A`.A`jiniyazov quri' maqtaw so`zlerdi qollani'w arqali' watan ti'msali'n ji'rlamaydi', kerek jerinde wog'an i'layi'q perzent bol'iw kerekligin de ashshi' haqi'yqatli'q penen tu`sindiriwge ha`reket yetedi. Misali', Yernazar alako`zdin` yesteligine bag`i'shlang'an «Qazaqda`r`ya» qosi'g'i'na di'qqat awdarayi'q:

...Wo`zge jurtti'n` bunday adami',
Ornag`ali' «ken`es zamani'»,
Granitten gu`mbez bu`rkenip,
Gu`l jami'li'p jatar mudami',
...Al bizler-she, usi' zamanda,

¹ Әжиниязов Ә. Аманат. Нөкіс, «Билим», 2009. 102-бет

Xalqi'n su'ygen ulli' adamg`a,
Qulpi' taslar saldi'rmaq tu`we,
«Taba almadi'q on`li' bag`an da...»
Qazaqda`r`ya,
Qazaqda`r`ya¹

A`lbette, tuwg`an jerdin` ta`biyati' ha`mmenin` de sezimin qozg`aydi'. Lirik qaharmandi' balali'q ji'llari' menen jaqi'nlasti'radi'. Shayi'rdi'n` («Qaraqalpaqstan», «Gu`z», «Topi'raq», «Qarao`zek», «No`kis» ha`m t.b.) qosi'qlari' shayi'rli'q su`wretlewlerdin` ta`bi'yg`i'yli'g`i' menen bahali'. Misali':

Kashtan ren`, kofe misli,
Asaw ag`i's, lirik yoshli',
Du`n`yadag`i' yen` bir ku`shli,
Arteriyadur A`miwda`r`ya
...Qara tali'n`, Qara tawi'n`,
Ko`zlerimnin` aldi' jawi'n,
Ah, «Xan qi'zi'» uya basqan,
Qi'zi'l ji'n`g`i'l aralasqan,
Shi'pali' sho`p a`diraspan,
Ko`z monshaqtay jawdi'rasqan,
Kebirli sho`l, duzli' aspan,
Kindik qani' m tamg`an bostan,

Qaraqalpaqstan, Qaraqalpaqstan.² («Qaraqalpaqstan» 1-qosi'q)

Usi' si'yaqli' qatarlari'nda shayi'r ha`r kimgе wo`z tuwg`an ma`kani' ta`biyati'ni'n` is'i'q, mudami' jasari'p turatug`i'nday jaqi'nli'g`i'n si'patlaydi'. Yag`ni'y, ata-baba ma`kani' ha`r birewge i'si'q, wol jerdin` ha`miyshe muqaddes ekenligin, woni'n` qushag`i'na kelsen` qi'ymasli'q sezimi payda bolatug`i'ni'n`

¹ Сонда, 329-330-б.б.

² Әжиниязов Ә. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009. 26, 29-б.б.

sheber keltiredi. A`.A`jiniyazov watan tu`sinigin beriwde a`piwayi` detallar menen-aq, ruwxı'y maqtanı'sh sezimi menen, ken` bag`darda teren` mazmun menen ji`rlaydi`. Shayi`rdi`n` «Topi`raq», «Qaraqalpag`i`m» qosı'qlari`nda tuwg`an jer obrazi simvolikalı'q ta`rizde su`wretlenedi. Mi`sali`:

Ati`n` alti` kontinentke tarag`an,
Sen arqali` wo`zge xali`qtan daraman,
Xali`q boli`p qali`wi`ma jarag`an,
Milliy maqtanı'shi`m qaraqalpag`i`m.
«Dos-basqa, dushpan-ayaqqa»,
Bul ga`ptin` to`rkini jati`r qayaqta?
Men juwap izlesem ushbu soraqqa,
Parolim ekensen` qaraqalpag`i`m.¹

Shayi`rdi`n` kindik qanı` tamg`an jeri haqqi`ndag`i` perzentlik woylari`na ullı` watan tu`sinigi menen ushlasi`p ketkenin ko`remiz. «Shaxaman», «Watan» qosı'qlari` shayi`rdi`n` watan teması`ndag`i` yen` a`jayi`p tuwi`ndilari`nan yesaplanadi`.

Xali`qlar dosli`g`i ko`pshilik shayi`rlar shi`g`armalari`nan wori`n alg`an, biraq A`.A`jiniyazovti`n` qatarlari`nday teren` lirizmge bay yemestey dep woylap qalasan`. Sebebi, woni`n` shi`g`armalari`ni`n` til wo`zgesheligi, woni`n` ko`rkemliliği, ta`sirshen`ligi woqi`wshi`g`a basqasha ta`sir etedi.

Qayta japi`raq jaygan baxi`t bag`i`nda,
Demokrati`ya du`rlep turg`an wag`i`nda,
Ja`riyali`li`q-ba`rrikada jag`i`nda,
Siyasi`y sa`wir bul, -xali`qlar dosli`g`i.
Dosli`q pu`tin bolsa ba`ri boladi`,
Da`r`yalar ma`wij uri`p, ten`iz toladi`,
Yel aman, talanti`n` «yegiz» boladi`,

---

¹ Әжиниязов Ә. Аманат. Нөкіс, «Билим», 2009. 80-81-б.б.

Iymani'm, ikrami'm – xali'qlar dosli'g'i'.¹

Yag'niy, shayi'r tek jeke wo`zinin` quwani'shin ha`m ko`zqarasi'n bildirip g`ana qoymay, ul'iwma xali'q ati'nan so`yleydi. Shayi'rdi'n` bul du`rkindegi qosi'qlari' qatari'nan «Taw talantli' Qi'rg`izstan», «Tu`rkmenstan», «Xorezm», «Tashkent», «Qazaqti'n` ko`n`ili darxan dalasi'nday», «Azatli'q dabi'li'n qaq Chili ma`rtleri», « «Afganli'» internatsionali'st jaslarg`a» ha`m t.b. qosi'qlari' wori'n alg`an. Misali':

Dosli'q dushpani'ni'n` moyni'n u`zeyik,
Tuwi'lg`an jer! Topi'rag`i'n` teberik!
Biz a`wladi'-bir atani'n` Xorezm,
Sen-wo`z u`yim, wo`z Watani'm Xorezm. («Xorezm»)

So`z baslayman aq buwdaydan, aq nannan,
Sebep «shala qursa» wo`sken adamman,
Sa`lem Alma-atani'n` ala tawi'na,
Sa`lem qazaq, No`kisli bir balan`nan<sup>2</sup>. («Qazaqtin` ko`n`ili darxan dalasi'nday»)

Babam qi'zi'q i'ri'm islep,
Mi'na so`zdi aytqan da`slep:
«-Aq-qarasi' baji'rayi'p,
Yegiz bala tursi'n-depti-
Bas kiyimnen aji'rali'p»
Al, negedur du`zdi' sholi'p,
Yeki tawdi' tawi'p boli'p,
Ala tawdi' sag`an berip,
Qaratawdi' mag`an bergen,
Bala janli' bayg`us babam,

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009. 195-196-бетлер

² Сонда, 197-бет

Yekkimizdi ten`dey ko`rgen,
Yeli-xalqi'n ji'yi'p ali'p,
At shapti'ri'p, atan soyi'p,
Toy toylag`an, ba`zim qurg`an,
(Tun`g`ish perzent tuwi'lg`anda,
Toy bermeklik sonnan qalg`an)<sup>1</sup> («*Taw talantli' Qirg`izstan*»)

Aytsam yeger so`zdin` hag`i'n,
«Xosh keldin`,qutli' qonag`i'm»-
Degen so`zge talmas jag`i'm!
Menin` ushi'n tuwi'sqani' m,
Ju`regimnen jay alg`ani'n`,
Ha`r na`rseden abzal jani' m,
Tu`rkmenstan!
Tu`rkmenstan!<sup>2</sup> («*Tu`rkmenstan*»)

Shayi'rdi'n` dosli'q haqqi'ndag`i' qosi'qlari'nda wo`zbek, qazaq, qi'rg`i'z, tu`rkmen, afgan ha`m Chili xali'qlari'ni'n` boylari'na sin`gen a`detlerin uli'g`law, wol xali'qlardan shi'qqan ulli' adamlar, woyshi'llardi so`z yetiw arqali' tati'wli'q, dosli'q ma`selesin birinshi wori'ng`a shi'g`aradi'.

Biz, shayi'r A`.A`jiniyazovti'n` qosi'qlari'na ko`z juwi'rtar yekenbiz, wonda bir neshe temati'kalardi' ko`remiz. Solardan ekologiya temasi'nda ta`biyati'mi'z ko`rinishi ayri'qsha Aral ekologiyasi' temasi' ha`m ta`biyatti qorg`aw ideyasi' tiykarg`i wori'ndi' iyeleydi.

Aral mashqalasi' - bul bizin` ja`miyetimiz tari'yxi'nda «Tubalawshili'q da`wiri» dep atalg`an waqi'tta payda boldi'. Bul mashqala ja`miyet penen ta`biyatti'n` rawajlani'w nizamli'li'g`i'n tu`sinbewshiliktin` na`tiyjesi.

---

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009. 197-бет

² Сонда, 205-бет

Tubalawshili'q da`wirinde adamzatti'n`woylawi'nda, psixologiyasi'nda bir ta`replemyelik kelip shi'qti'. Adamlar wo`zlerinin`asi'rawshi'si' - Aral ten`izi itibarsi'zli'qti'n`saldari'nan quri'y basladi', buni'n`sebebi, A`miwda'r`ya ha`m Si'rda'r`yani'n`suwi'ni'n`i'si'rapkershilik penen paydalani'wd'i'n`na'tijjesi yekenligin ha`mme bileli.

Shayi'r «Sa`lem Aral, suwda juldi'z jang`an jer», qos'i'g'i'nda ha`m «A`rmang`a aylang`an Aral» publitsistikali'q poemasi'nan fragmentte da'r`yani'n`qanday qu`dretke iye bolg`ani'n`woqi'wshi' ko`z aldi'na su`wretlep, Araldi'n`suwsi'zli'q halati'na keliwinin`sebeplerin`teren`lirizm ha`m tragizm menen ji'rlaydi'. Mi'sali':

...Aytti': «Ju`wenleymiz Ja`yhun da'r`yani',
Shash etekten shashlaymi'z mol du'n`yani',
Sho`listandi' sha`menzarli' bag`etiw –
Awqam xali'qlari'ni'n`yerki, a`rmani'»...
So`ytip wolar «dosli'q toni'n» bu`rkyendi.,
«Hash dva O» qum qoyni'nda wo`rtendi,
Sag`adag`i' «suli'w soqi'r» sag`allar,
Ta`biyatti' yeskermedi yerten`gi.¹

- degen qatarlarda shayi'r ta`repinen ashshi' haqi'yqatli'qti' bulji'tpastan ha`m wog`an arti'qsha qosi'mtalar qospastan bati'l ayti'lg`an pikirler yesaplanadi. Shayi'r turmi's haqi'yqatli'g'i'n ko`rkem shi'nli'qqa aylandi'rg`an.

«Qayta quri'w» da`wirinin`qurbani'na aylang`an Araldi'n`ashshi' ta`g`dirine ashi'ng`an shayi'r tari'yx mug`allimi Tan`si'qbay Allamuratovqa arnawi'nda insaniyatti'n`ta`biyat aldi'nda yetken u`lken qa`teligine nali'nadi':

Bala dep qaramay woqi'wshi'larg`a,
Haqi'yqati'n ayti'w kerek wolarg`a,
Qayta quri'p ali'w mu`mkin ko`p isti,
Al, tari'yxti qayta quri'p bolar ma?¹

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 340-бет

Qosi' g`i'ni' n` pa'tiwasi', duzi' yedi,
U`mitimnin` Aqquw, qon`i'r g`azi' yedi,
Tek bir u`ydi' n` maqtani'shi' yemes wol,
Wol – pu`tkil du`n`yani' n` yerke qi'zi' yedi.²

Haqi'yqati'nda da, A`miwda`r`yani' n` quri'wi'na wo`zlerimiz sebepshi boldi'q. Woni' ko`z-ko`reki biyparq sarpladi'q. Aqi'betinde woni' n` aqqay, tarti'li'p qalg`ani'na yendi jani'mi'z ashi'p ati'r. Buni' ta`biyatti' n` insang`a bergen qatan` jazasi' dep aytsaq ta boladi'. Shi'ni'nda da, qosi'q ku`shli lirizmge ha`m tolg`ani'sqa bay. Shayi'r a`piwayi' adamni' n` yelestirmeytug`i'n ha`m itibar bermeyitg`i'n na`rselerin ko`re biliw ha`m seze ali'w uqi'bi'na iye. Bul shayi'rdi' n` u`lken jetiskenlikke erisken tabi'slari'nan esaplanadi'.

Shayi'r ten`izdin` duzli' qumg`a aylani'p, adamlarg`a tiygizgen suwsi'zli'qti' n` ashshi' azabi'n ayti'w menen birge ko`pshilikti u`mitsizlikke tu`siwge bolmaytug`inli'g`i'n yeskertedi. Qosi'qlari'ni' n` juwmag`i'nda jaqsi' sezimler taba alg`an. Mi'sali':

Ha`zirshe bul ga`pti qoya turayi'q,
Atti' n` basi'n Aqda`r`yag`a burayi'q,
Adam, Ja`miyet, Ta`biyat bir pu`tinlik,
Biz oni' sa`ykeslep qayta qurayi'q.³

A`.A`jiniyazov ta basqa shayi'rlar si'yaqli' ta`biyat ko`rinishin wo`z do`retiwshiliginen shette qaldi'rmadi'. «Gu`z» atli' qosig`i'nda ta`biyatti' n` a`jayi'p ko`rinishin sheberlik penen su`wretlegen, ha`tte shayi'r gu`zdin` suliw ko`rinishine wo`zinin` wo`mirindegi sa`tsizliklerin de sin`dirip, lirikali'q qaharmanni' n` halati' menen sa`ykeslendirip su`wretleydi, gu`z ma`wsimi menen birge wo`tip barati'rg`an waqtti' da aytpaqshi' boladi'. Bul gu`z tek g`ana ji'l

---

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 343-бет

² Сонда, 344-бет

³ Сонда, 340-бет

ma`wsimi bol`iwi menen birge adamni`n` wo`tken bir ba`ha`ri, yendi qayti`p kelmesligin eskertpekshi boladi`. Bul keltirilgen pikirler to`mendegi qosi`q qatarlari`nda ko`rinedi. Misali`:

Qi`z qi`li`qli` ba`ha`r menen jaz wo`tip,
Sen jati`rsan` jas kelindey naz etip,
U`stin`nen qublag`a qaytqan g`az etip,
...Qus - Aralsiz, qi`z – bolmaydi` to`rkinsiz!
... «Bes qonaq»ta urdi` «qazani`n`» senin`,
Wo`zin`, menin`, dawasi` yoq da`rtim gu`z...¹

Qosi`qta ja`ne de yelimizdin` baylig`i, milliy maqtani`shi` bolg`an sali` ha`m paxta qi`rmanlari`ni`n` gu`zdegi ko`rinisi u`lken sheberlik penen su`wretlengen.

Sunday-aq, haywanatlarg`a, wo`simliklerge, ta`biyat qubi`li`slari`na baylani`sli` do`regen qosi`qlari` ko`p. Ma`selen, «Jamg`i`r jazg`an qosi`q», «Paxta haqqi`nda qosi`q», «Gu`l», «Peyzaj», «Ba`ha`r sezimlari» ha`m t. b. Shayi`r ta`biyat temasi`ndag`i` qosi`qlari`nda ta`biyat ko`rinishlerin quri` bayanlaw yemes, al woni` insan ta`g`diri, adamzat ja`miyeti menen birge baylani`sti`ri`p rawajlandi`radi`. Bizin`she bul shayi`r do`retiwshiligindegi ta`biyat lirikasi`ni`n`wo`zine ta`n wo`zgesheligi bolsa kerek.

Sunday-aq, shayi`r ta`biyat ko`rinishleri arqali` insanni`n` wo`mirine filosofiyali`q ko`z-qaras bildirmekshi boladi`. Yag`ni`y insan jasap wo`tken wo`mirinin` bir bo`legi ta`biyat ekenligin uqti`rmaqshi` boladi`.

Suw ag`adi`, ag`ar salmadan,
Men telmirip qarayman wog`an,
Nege desen` usi` ag`i`stan,
Wo`mir si`ri` «ko`riner mag`an...»²

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 250-бет

² Сонда, 244-бет

Shayi'rdi'n` ta`biyatqa baylani'sli' qosi'qlari'nda a`piwayi' detal`lar arqali' teren` mazmun so`z etilgenin ko`remiz.

A`.A`jiniyazov lirikasi'nda ayrali'q temasi', jasli'qti' ku`sew, balali'qti' ku`sew, anani' sag`i'ni'p qumsaw, tuwg`an jerdi sag`i'ni'p qumsaw ko`rinislerinde ko`rinedi.

Jasli'qti' ku`sew, yag`niy jasli'qti'n` yen` ilahi'y bayli'g`i' yesaplang`an muhabbat sag`i'ni'shi', ayrali'g`i so`z etilgen qosi'qlari'nda waqi't wo`tkeni menen muhabbat'in` wo`lmeytug`i'ni', ma`n`giligi, lekin ha`r bir adam wo`z joli', wo`z ta`g`diri menen g`ana jasap wo`tetug`inlig`i so`z etiledi. «Balali'q», «Samat awi'li'ni'n` sahibjamali'» qosi'qlari'nda balali'q shaqlari'ndag`i' sada muhabbat, i'shqi' sezimlerin janlandi'radi'.

Uzi'n kamzoli' bar belin qi'nag`an,
Ko`zi wo`tkir yedi meni si'nag`an,
Wol su`ttey pa`k, su`p-su`ykimli qi'z yedi,
Menin` bala juregime unag`an.¹

A`.A`jiniyazov poeziyasi'nda muhabbat temasi' na`zik sezimler, ba`lent pa`rwaz benen ji'rlanadi'. Sebebi shayi'r jeke wo`mirinde muhabbat babi'nda sa`tsizlikke ushi'raydi'. Bir wo`mir usi' sa`tsizliktin` qurbani' boli'p, jasli'g`i'ndag`i' muhabbati'n an`sap, ji'rlap wo`tedi. Sonli'qtan, shayi'r poeziyasi'nda muhabbat ha`m ayrali'q bir-birinen aji'ralmas ta`rizde ji'rlanadi'. Woni'n` muhabbat haqqi'ndag`i' qosi'qlari'nda su`ygen yari'na bolg`an sezimleri de pa`k ha`m ma`n`gi jas hali'nda sa`wlelengen. Mi'sali':

Ay-hay ayrali'q azari',
Ba`rshe na`rseden mazali',
Ma`n`gi hayat – senlik i'shqi'm
Basqasi'... ba`ri tozadi',

---

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 131-бет

Sol ma`writ yadi`ma tu`se beredi...¹

- dep wo`z sa`wer yari`nan ayra tu`sken lirik qaharman menen gezlesemiz. Yag`ni`y, wo`mir ha`r kimdi wo`z joli`na jetelep ketetug`i`ni`, ta`g`dirdin` buyri`g`i` g`ana iske asatug`i`ni`n esletedi.

Ul`iwma shayi`rdi`n` muhabbat temasi`ndag`i` qosi`qlari`nda qurg`aq shawqi`m, ku`ydim-jandi`m si`yaqli` bazi`-bir qatarlar ushi`raspaydi`. Al, kerisinshe a`piwayi muhabbat sezimi sag`i`ni`sh, wo`tkinish, jasli`q da`wir haqqi`nda so`z yetilgenin ko`remiz.

Milliy g`a`rezsizlik da`wirlerinde bir tutas qaraqalpaq poeziyasi`, soni`n` menen birge A`.A`jiniyazovti`n` do`retiwshiliginde da`stu`rlerge sadi`q tu`rde da`wirdin` dinami`kasi`n, woni`n` barli`q unamli` ha`m unamsi`z ta`repin hadalli`q penen su`wretlew dawam yetti. Wol turmistag`i` wori`n` ali`p ati`rg`an hesh bir nuqsan ha`m kemshiliklerdi jasi`rip qalmadi`.

Nag`i`z talantli` so`z sheberleri, so`z nag`i`shi menen woy tolg`aytug`i`n qa`lem iyeleri mudami` turmis ha`diyselerinin`, jan`a faktlerdin` de ishki astari`na u`n`ilip, bulardi`n` adamlar minez-qulqi`na, da`wirdin` a`dep-ikram-li`q kelbetine qalay ta`sir etip ati`rg`anlig`i`na woy ju`ritedi, yerkin tu`rde woylaydi`. Jalan` shaqi`ri`q, siyasi`y publitsistikali`q su`ren yemes, al a`debiyat penen poeziyadag`i` g`a`rezsiz pikirlew degennin` wo`zi de usi`nnan kelip shi`g`adi`.

Shayi`r A`.A`jiniyazov qi`yali`y obrazlardi zamanago`ylestiriw ha`m wolardi`n` ob`ektivligin wo`tkirlestirip ku`sheytiw ushi`n bulardi` shi`n turmi`s waqi`yalari` ha`m ko`rinisleri menen sheber qari`sti`ri`p, sintezlep su`wretleydi. G`a`rezsizlik ha`m woni`n` bergen inamlari`na arnalg`an qosi`qlari`na shayi`r jan`a zaman ruwxı` menen suwg`ari`lg`an xali`qti`n` milliy koloritin engize woti`ri`p ko`tergen barli`q ma`selelerine, do`retpelerinin` pu`tkil sotsialli`q-ja`miyetlik si`patti` da, filosofiyali`li`qti` da, ha`zil-shi`ni` aralas quwnaqli`q, yumor-sati`rali`q belgilerdi de yendire biledi.

---

¹ Сонда, 135-бет.

Shayi'rdi'n` g`a`rezsizlik ideologiyasi'n` ji'rlawg`a` arnalg`an lirikalari'nin` tiykarg`i` ayi'rmashili'qlari'nan biri – wol qosi'qlardi'n` mazmuni' ja`miyetlik-siyasi'y` xarakterge iye. «G`a`rezsizlik haqqi'nda terme qosi'q», «G`a`rezsizlik mushayrasi'», «G`a`rezsizlik tolg`awi'», «G`a`rezsizlik g`azzeli», «G`a`rezsizlik gimni», «G`a`rezsizlik bayramlari'» ha`m t.b. qosi'qlari'nda tek g`ana yerkinlik haqqi'nda yemes, al watan, tuwg`an jer temalari' da so`z yetiledi.

Wo`tmishtegi ulli' shaxslar menen bir qatarda shayi'r wo`zi diydarlasqan, bu`gin arami'zda joq insanlardi'n` boyi'ndag`i' jaqsi' qa`siyetlerdi yadi'na aladi', wol a`jayi'p insanlardi'n` jarqi'n` esteliginin` xali'qti'n` yadi'nda uzaq jasaytug`inli'g`ina isenedi. Ajiniyaz, Berdaq, A.Dabi'lov, I.Yusupov, B.Qayi'pnazarov si'yaqli' shayi'rlar, arxitektor O.To`reniyazov, mu`sinshi ha`m su`wretshi D.To`reniyazov, usta A.Xojanazarov, xudojnik I.Qi'di'rovqa, qosi'qshi'lar M.Sapaeva, T.Doshumova ha`m t.b. xalqi'mi'zdi'n` belgili insanlari' ha`m Ernazar alako`z, Aydos, A.Dosnazarov, ma`mleketlik isker Q.Kamalov, ku`lki ustalari' Palwaniyaz ag`ash quyri'q, Shamurat Wo`temuratov si'yaqli' wo`zi adamgershiliktin` etaloni' dep tani'g`an tari'yxi'y` shaxslardi'n` portretlerin wo`zinin` wolarg`a` degen jan sezimlari arqali' beredi. Bul insanlardi'n` qanday qa`siyetleri menen xali'q tari'yxi'nan ulli' adamlar si'pati'nda wori'n` alg`ani'n` haqi'yqi'y` shayi'rli'q ju`rek penen bayanlap beredi. Mi'sali':

Aral dep awqamg`a` dawri'q saldi'n` sen,
Sibir`din` suwlari'n` sorap ko`rdin` sen,
Aral ushi'n` ko`p do`hmetke qaldi'n` sen,
Jalg`an ko`p jasamas, Qa`llibek ag`a.
Watani'n`a on` ko`z benen qaradi'n`,
Mudam xali'qti'n` jay-jag`dayin soradi'n`,
Wori'nlanip barli'q maqset-muradi'n`,
Ilaya, ju`z jasa, Qa`llibek ag`a.¹

---

¹ Эжиниязов Э. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 149-бет

A`A`jiniyazov 1941-1945-ji`llarda bolg`an yekinshi jer ju`zlik uri`sti`n` zardaplari`ni`n` «da`min» tati`p ko`rgen insnlardi`n` biri. Sonli`qtan woni`n` poeziyasi` naduri`s temasi`, paraxat turmi`sti` qa`dirlew idealari` ko`birek ko`zge taslanadi`. Shayi`r naduri`s ha`m paraxatshi`li`q temasi`n` ji`rlyatug`i`n` qosi`qlari`n` su`wretlep beriwde bir-birine usamagan jollardi` tan`laydi`. Mi`sali`, woni`n` «Qatar qi`zlarg`a» lirikasi`nda tiykarg`i` ma`sele uri`s dja`wirinin` qi`yi`nshi`li`qlari`na baylani`sli` yerte yerjetken qi`zlardi`n` ta`g`diyri, pa`kligi so`z yetiledi.

Ko`bin`: sol na`rseni a`rman yetesiz,
«Wo`z u`yimde er jyettim, - dep a`kesiz,
Sonda da qi`z boli`p wo`stin` qa`tesiz,
Qi`rqi`nshi` ji`llardi`n` qi`zg`aldaqlari`.¹

Shayi`r di`n` bir neshe qosi`qlari`nda paraxatshili`q ma`selesi ji`rlanadi`. «Jen`is qosi`g`i`», «Biz du`n`yag`a ornatami`z ti`ni`shli`q», «Du`n`ya xalqi`na» qosi`qlari`nda pu`tkil adamzat ushi`n` ti`ni`shli`qti`n` yen` ag`la na`rse yekenligin aytadi`.

«Qanatli` pershing»ler tartsi`n` sazayi`n!
Men wolarg`a ayi`pnama jazayi`n,
Uri`s oti`n` so`ndiriwge sep bolsa –
Wo`zim iyne menen qudi`q qazayi`n!
Dushpanlar almasi`n` ko`zdin` tasasi`n,
To`n`kerip almayi`q to`zim kesasi`n,
Qa`wip-qa`ter, qorqi`w degendi bilmey,
Adamlar du`n`yada yerkin jasasi`n.²

Biz A`A`jiniyazovti`n` poeziyali`q shi`g`armalari`n` woqi`g`ani`mi`zda, wondag`i` ayti`lg`an ha`r bir so`zge, ga`pke, woni`n` mazmuni`na itibar berip

¹ Эжиниязов Э. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 187-бет

² Сонда, 210-бет

qarasaq, wolarida ideyalardi'n` sarras ha`m ayqi'n berilip turg`anli'g`i'n ko`remiz. Bul ideyalar jaqsi'li'qqa xizmet etiwshi, woqi'wshi'ni' adamgershilikli boli'p jasawg`a shaqi'ri'wshi' ideyalar boli'p tabi'ladi' ha`m wolar ul'iwma adamzatli'q qadiriyaqlar menen ushlasi'p ketedi. A`.A`jiniyazovti'n` lirikali'q qaharmani' usi' wo`zgerislerge toli' da`wirimizdin` haqi'yqatli'g`i'n joqari' ko`rkemlikte wo`zinde sa`wlelendirgen a`debiy obraz si'pati'nda bizin` ko`z aldi'mizda su`wretlenedi. Shayi'r shi'g`armalari'na temalardi' ha`m ideyalardi' wo`z da`wirinin` ruwxı'y talaplari'nan ha`m za`ru`rliklerinen kelip shi'qqan halda tan`laydi'. Wol usi' temalardi' shayi'rli'q sheberlik penen ashi'p beredi. Ha`r ta`repleme jetilissen insanni'n` pazi'yletleri bolg`an haqi'yqatshi'lli'q, hu'jdanli'li'q, xali'qshilli'q, watanshi'lli'q, taza muhabbat shayi'rli'q ko`p g`ana shi'g`armalari'ni'n` temalari' boli'p tabi'ladi'. Wol wo`z shi'g`armalari' arqali' jaqsi'li'q, qayi'r-saqawatli'li'q, iyman-insapli'li'q ideyalari'n alg`a su`redi.

Uli'wma shayi'r lirikasi'ni'n` ideyasi', temati'kasi', ranbaren boli'p wolarg'a belgili da'rejede shegara qoyi'p, aji'rati'p taslawdi'n` ilaji' joq. Sebebi woni'n` qosi'qlari' ko'p ideyal'li'q, ko'p temali'li'q usi'li'nda jazi'lg`an. Sonli'qtan biz shayi'rli'q uli'wma adamzat ushi'n za`ru`rli bolg`an ma'selelerin qozg`ag`an qosi'qlari'ndag'i' yen' basli' ideyali'q ha`m temati'kali'q wo`zgesheliklerine itibari'mi'zdi' qaratti'q.

II.2. Shayi'r poeziyasi'nin` janrli'q wo`zgesheliklari

Shayi'r A`A`jiniyazov poeziyasi'nda woni'n` lirikali'q shi'g'armalari' insan ishki keshirmelerin, ruwxii'yati'n, ja'miyetlik qatnaslardag'i' a'dep ikramli'li'q wazi'ypalari'n, uli'wma insan a'lemin ken' tu'rde ashi'p beriwi menen a'hmiyetli.

Biz shayi'rdi'n` lirikali'q shi'g'armalari'nda obektivliktin` subektiv su'wretleniwinde qaysi' koncepciyalardi' basshi'li'qqa alg'anli'g'i'n anali'zlew ushi'n uli'wma shayi'r poeziyasi'n janrlarg'a bo'lip u'yreniwdi maqul dep yesapladi'q.

A'debiyatta poeziyali'q shi'g'arma ha'm lirikali'q shi'garma degen tu'sinikler bar. Yekewide qosi'q qatarlari' menen jazi'ladi'. Biraq qosi'q qatari' menen jazi'lsa da, wonda epikali'q elementler qatnassa, epikali'q obrazlar jarati'lsa, dramali'q shi'g'armalarg'a ta'n dialogli'q halatlar, wo'zine ta'n «saxna» jarati'w jag'daylari' ushi'rassa ha'm bul yelementler keshirme ha'm tuyg'i'lardi' g'ana jetkeriwge yemes, al waqi'yalar izinen bari'lsa, wonda poeziyani'n` epik janrlari' `poema, ballada, lirikali'q gu'rrin' h.t.b payda boladi'. Al, lirikali'q shi'g'armada tek lirikali'q qaharman ishki woy tolg'ani'slari' sap tu'rde beriledi, yaki epikali'q elementler keshirmani su'wretlew ha'm sa'wlelendiriwge xi'zmet yetedi. Sog'an qaray poeziyada janrli'q belgiler qa'liplesedi.

«Ha'r bir shi'g'arma wo'zinin' si'rtqi' (ko'lemi, bayanlaw usi'li' quri'li'si') ha'm ishki (keypiyati', qatnasi', niyeti yag'ni'y wo'zinin' temasi', turmi's ha'diyselerin qamti'w ko'lemi) ko'rinisi jag'i'nan pari'qlanadi'. A'ne usi' ta'rizde birlesken shi'g'armalar topari'n janr dep ju'rgiziw mu'mkin. Janr a'debiyatlar rawajlani'wi' procesinde qollani'wdan shi'g'i'p ketiwi (muamma janri'na usap), bayi'p bari'wi' (roman janri' kibi) mu'mkin; da'stu'riy janrlardi'n` birigiwine jan'a janrlar (mi'sali', tragi –komyediya janri') tuwi'li'wi' da ta'biyiy ... Qullasi', tu'r ha'm janrlar - insan turmi'si'n tu'rli ta'rizde tu'rlishi su'wretlewshi elementler boli'p, wolar bir tiykarg'a boysi'nadi': boli'wi' mu'mkin bolg'an turmi's (insan)ti'n` ko'rkem modelin jaratadi'».¹

¹ Умуров Х. Адабиёт назарияси Тошкент, «Шарк», 2002, 214-бет

«Janr belgili bir mazmundi' qa'liplestiriw ha'm formalasti'ri'wg'a, su'wretlewge xi'zmet yetiwshi forma ha'diysesi».¹

Sonli'qtan, lirikani' janrlarg'a aji'rati'wda tek mazmunnan kelip shi'g'i'w (intim lirika, filosofiyali'q lirika, siyasiy lirika h.t.b ta'rizinde aji'rati'w) da, yaki, tek forma wo'zgesheliklerinen, ani'g'i'rag'i', si'rtqi' formadan kelip shi'g'i'p aji'rati'w da maqul yemes. Bunday jag'dayda janr a'hmiyeti buzi'lg'an boli'p shi'g'adi'. Ko'rkem woy rawajlani'wi'ni'n' son'g'i' basqi'shlari' ja'ha'n a'debiyati'nda qati'p qalg'an, qa'liplesken formalardi' biykarlaw poeziyani'n' qatan' ramkalar shen'berinen yerkinlikke qaray umti'li'wi' kibi uli'wma tendenciya gu'zetiledi. Sonli'qtan lirikali'q shi'g'armalardi' janrlarg'a aji'rati'wda ha'm mazmuni' ha'm forma wo'zgeshelerinen kelip shi'g'i'p aji'rati'w gu'zetilmekte.

A'debiyatti'n' bir tu'ri yesaplang'an lirikada janrlar ma'selesi haqqi'nda bir qansha a'debiyatshi'lar L.İ.Timofeev, İ.Sulton, U.Tuychiev, N.Shukurov, M.İbrohimov, R.Worzibekov, M.Lazareva, Yu.M.Lotman² h.t.b ha'r tu'rli teoriyali'q-estetikali'q pikirler bildirilip kelmekte.

A'debiyatshi' U.Tuychiev lirikali'q janrlardi' to'mendegishe klassifikaciyalaydi'.

1. Mazmuni' jag'i'nan:

a) estetikali'q belgi, pafos ha'm belgili bir mazmun bag'dari'na tiykarlang'an janrlar: marsiya, elegiya, ayti's, jumbaq, qag'i'yda, mashqala, xat, peyzaj, monolog, bag'i'shlaw, wasi'yat, portret, nazira, maqtaw;

b) tiykari'nan muzikali'q shi'g'arma yesaplanbasa da, a'debiy tekstke de su'yengen janrlar: romanslar, kontata, marsh, syuita, qosi'q, gimn;

v) awi'zyeki ha'm jazba lirikada qollani'p kelgen janrlar: ha'yyiw, yar-yar.

2. Forma jag'i'nan:

---

¹ Куронов Д. Адабиётшуносликка кириш. Тошкент, Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2004, 186-б

² Тимофеев Л. М. Основы теории литературы. М.: «Просвещение», 1971 год, Издат Султон Адабиёт назарияси.Т.: «Ўқитувчи», 1980, Туўчиев У . Ўзбек поэзиясида бармоқ системасы. Т.: «Фан», 1966, Насиров.Ўо. Ўзбек адабиётида ғазал Т.: 1972 , Лазарева М.А. Теория литературы М.: 2000, Лотман М. Ю О поэтах и поэзии. Санкт-Петербург, «Искусство-С.П.», 2001.

a) Forma mazmunli'li'g'i' ha'm du'zilisine go're lirika janrlari': ayti'si'w, mustazad, sonet, muashshax, mushaira, g'a'zzel, tuyi'q, rubayi', ma'sna'wiy, fard, tarkiband, worama, tu'rli ba'ntlik janrlar, aq qosi'q, sarbast.

b) Qatar sani' ha'm kompoziciyasi'boyi'nsha aji'ralatug'i'n lirika janrlari': musallas murabba, muxammes, musaddas, musabba, musamman, mutasaa, muashshar, to'rtlik, oktava;

v) qayta isleniwi (transformaciya) boyi'nsha lirika janrlari'; kesisiw, taronaiy, rubiona.¹

A'debiyatshi' U.Tuychievtin' lirika janrlari'n bulayi'nsha klassifikaciyalawi' sha'rtli tu'rde ali'ng'an dep yesaplaymi'z.

A'debiyatshi' E.Xudayberdiev liriakani'n' mazmuni' jag'i'nan siyasi'y, filosofiyali'q watanparwarli'q h.t.b lirika dep bo'liniwin biykarlaydi'. «Janrdi' pu'tinliginshe anaw yaki mi'naw a'debiy tu'rge tiyisliligi, sonday-aq wo'zine ta'n bolg'an estetikali'q belgi tiykari'nda aji'ratadi'. Biraq bul jeterli yemes, u'shinshi principi-ko'lem ha'm shi'g'armag'a sa'ykes keliwshi uli'wma du'zilis te kerek, ko'lem ko'p ta'repinen yeki moment-tu'r ha'm estetikali'q uyg'i'nli'q penen baylani'sli'».²

Ali'mni'n' siyasi'y, didaktikali'q, muhabbat lirikasi'n janrli'q talaplarg'a juwap bermeydi degen pikiri qayta ko'rip shi'g'i'wdi' talap yetedi.

Sebebi lirikani' bunday yetip bo'liw wondag'i' sa'wlelengen tema ha'm ideyalarg'a baylani'sli'. Biraq bir filosofiyali'q lirikada bir neshe temalar so'z yetiliwi mu'mkin. Bir neshe ideyalar jetilistirip beriliwi de mu'mkin. A'debiyattani'w iliminde mazmuni' boyi'nsha bir-birine jaqi'n shi'g'armalardi' toplap u'lken bir lirikali'q janrg'a birlestiriw principi de bar.

Qaraqalpaq a'debiyattani'w iliminde lirikani' mazmuni'na, sa'wlelendiretug'i'n temasi'na, zati'na qaray sha'rtli tu'rde ha'r qi'yli' toparlarg'a, wo'zinin' ishki tu'rlerine bo'lip kelmekte. «Lirikani' jiklewdin' ken' taralg'an ha'm ko'birek moyi'nlang'an tu'ri to'mendegishe:

¹ Умуров Х. Адабиёт назарияси Тошкент, «Шарк», 227-228-бетлар

² Худойбердиев Ёе. Адабиётшуносликка кириш. Т.: «Иқтисод-молия», 2007, 237-бет

1. Woy-pikir lirikasi' yamasa ko'binese woni' grajdanli'q lirika dep te ataydi'. Wol ko'binese ja'myetlik, siyasi'y, turmi's, grajdanli'q, filosofiyali'q usag'an uli'wma temalardi' qozg'ap, wolar tuwrali' lirikali'q qaharmanni'ni'n' emocional woy pikirin beredi. 2. Sezim lirikasi' yamasa woni' intim lirika dep ataydi'. Al qaraqalpaqsha pinhami' lirika degen atama wog'an say keledi. Lirikani'n' bul tu'ri lirikali'q qaharmang'a tiyisli ju'rek to'rinde jasi'ri'ng'an sezimlerde to'gip taslaydi'. Wol ko'binese sag'i'ni'sh, ku'yinish, i'shqi' - muhabbat h.t.b temalardi' sa'wlelendiredi. 3. Su'wretlew lirikasi' yamasa woni' ko'binese peyzaj lirikasi' dep ju'rgizedi. Lirikani'n' bul tu'ri adamdi' qorshap turg'an zatlardi', adamni'n' si'rtqi' pishinin, qalani'n', awi'ldi'n', sonday-aq, ta'biyatti'n' ko'rinislerin, qubli'slari'n su'wretleydi. Su'wretlew lirikasi' adamda su'yiniw, tu'n'iliw h.t.b sezimlerde woyata aladi'.³

A'debiyatshi' D. Quranov wo'zbek poeziyasi'nda qollani'latug'i'n lirkali'q janrlardi' to'mendegishe janr tu'rlerine aji'ratadi':

1). Forma wo'zgesheliklerine go're aji'rali'wshi' janrlar: g'a'zzel, mustazad, tuyi'q, rubayi', tarjiband, mussamanlar.

2) Anjumang'a mo'lsherlengen janrlar: nazira, badiya, muammo, chiston.

3) Shet yel a'debiyatlari'nan wo'zlestirilgen janrlar: sonet, hokku, tanka, oktava, verlibr, epigramma h.t.b

4. Ha'zirgi lirika janrlari': avtopsi'xologiyali'q lirika, atqari'wshi' lirika, su'wretlewshi lirika, syujetli lirika. Bizin'she lirikani' janrlarg'a aji'rati'wda si'rtqi' forma ha'm ishki forma (mazmun) wo'zgesheliklerine baylani'sli' jiklewimiz duri's boladi'. Si'rtqi' forma wo'zgesheliklerine baylani'sli' qaraqalpaq lirikasi'nda qollani'latug'i'n lirikali'q janrlarg'a yekilikler, to'rtlikler, beslikler, alti'li'qlar, yerkin qosi'qlar, g'a'zzel h.t.b kirgiziwge boladi'. Poeziyani'n' ishki formasi', yag'ni'y mazmuni' boyi'nsha janrlarg'a bo'liniwinde ishki forma wo'zgeshelikleri bashi'li'qqa ali'nadi'. Bul boyi'nsha biz lirikali'q janrlardi'

---

³ Ахметов С., Есенов Ж., Жаримбетов Қ. Әдебиеттануы атамалырының ўорысша-қарақалпақша түсіндірме сөзлігі. Нөкіс, «Билим» 1994, 114-115-бб.

filosofiyali'q ha'm meditatif lirika, su'wretlew lirikasi', intim lirika, publitsistikali'q lirika, didaktikali'q lirika h.t.b dep bo'liwimizge boladi'.

Shayi'r A.A`jiniyazov do'reti'wshilig'in bahalag'anda ha'm poeziyasi'n janrlarg'a aji'ratqani'mi'zda a'debiyati'mi'zdag'i' iliimiy teoriyali'q jetilisenlikler ha'm wol jasag'an da'wirdegi regional ha'm si'rt yel a'debiyatlari', rawajlani'w wo'zgesheliklerin basshi'li'qqa alami'z. Shayi'r A.A`jiniyazov poeziyasi'nda ushi'rasatug'i'n lirikali'q janrlardi' da ishki ha'm si'rtqi' forma wo'zgesheliklerine baylani'sli' to'mendegishe bo'lip u'yreniwge boladi': 1) Intim lirika; 2) publitsistikali'q (azamatli'q) lirika. 3) yumor-sati'rali'q qosi'qlar. 4) su'wretlew lirikasi'. 5) didaktikali'q qosi'qlar. 6) tari'yp qosi'qlar.

Intim lirika, (francuzsha intimn- ku'ta' pinhami' (sezim yaki si'r) degen so'zden kelip shi'qqan). Lirikali'q qaharmanlar ishki jan sezimlerde ag'i'ti'p taslaydi'. Bunday shi'g'armalardi' shayi'r tanha wo'zine tiyisli ku'yinish, su'yinish, yamasa ashi'qli'q sezimlerin berip ati'rg'anday, wo'zinin ju'rek to'rinde jati'rg'an si'rlari'n ashi'p ati'rg'anday ko'rinedi.¹

Intim lirika bir qansha a'debiyatlarda ashi'qli'q lirikasi', muhabbat lirikasi' degen terminler menen atali'p ju'r. Mi'sali', a'debiyatshi' Q. Jari'mbetov XIX asi'r qaraqalpaq shayi'rlari' soni'n ishinde A`jiniyaz lirikasi'ndagi' muhabbat temasi' so'z yetken qosi'qlari'n ashi'qli'q lirikasi' dep atap woni' du'nyawi'y ha'm ilahiy i'shqi' dep bo'ledi.² Al, K.Mambetov³ h.t.b ilimpazlar bunday shi'g'armalardi' «Muhabbat lirikasi'» degen atama menen jurgizedi. Bizin'she ashi'qli'q ha'm muhabbat temasi' dew biraz sheklengenlik boli'p, wol tek g'ana bir adamg'a bolg'an ashi'qli'qti' muhabbat sezimlerin so'z yetedi. Al «intim» pinha'mi, da'rtli degendi bildirip, wonda lirikali'q qaharmanni'n' ju'rek sezimleri, jeke wo'zinin' da'rtleri beriledi. Muhabbat sezimleri soni'n' bir bo'legi, yag'ni'y jeke da'rttin' bir tu'ri. Muhabbat ashi'qli'q ku'yinish, sag'i'ni'sh h.t.b usag'an

¹ Ахметов С., Есенов Ж., Жаримбетов Қ. Әдебияттануы атамаларының орысша-қарақалпақша түсіндірме сөзлігі. Нөкіс, «Билим» 1994, 86-б.

² Жәрімбетов Қ. XIX ғасыр қарақалпақ лирикасының жанрлық қәсіяттері хәм раўажланыўы тарихы. Нөкіс «Билим» 2004, 106-126-бб.

³ Мамбетов Қ. Әжинияз. Нөкіс, «Билим» 1994, Қанаатов Йе. Хәзирги филология илимининң әҳмийетли мәселелери Нөкіс, 2001, 189-193-бб

insanni'n' wo'zine ta'n jeke sezimlerin beriw intim lirikani'n' wo'zine ta'n wo'zgesheligi boli'p, wol «muhabbat lirikasi'» degen tu'sinikke qarag'anda ken'irek mazmung'a iye. Sonli'qtan biz shayi'r A`.A`jiniyazov lirikasi'ndagi' ashi'qli'q, sag'i'ni'sh, ku'yinish si'yaqli' uli'wma lirikali'q qaharmanni'n' lirikali'q personaj benen ashi'qli'q ha'm jeke qatnaslari'ndag'i' tuyg'i'lardi' beriwge baylani'sli' qosi'qlari'n sha'rtli tu'rde shayi'rdi'n' intim lirikasi' dep atawdi' maqul ko'rdik.

A`.A`jiniyazov insang'a ta'n bolg'an go'zal sezimlerde, wo'lmes muhabbat sezimlerin adamlardi'n' wo'mirindegi go'zalli'qqa jetelewshi sezimlerde sa'wlelendirip bere aldi'. Shayi'r lirikalari'n gu'zetip qarag'ani'mi'zda jigittin' qi'zg'a (lirikali'q qaharmanni'n' lirikali'q personajg'a) i'shqi'y sezimlik qatnaslari'n sa'wlelendirilwi, lirikani'n' qaharmanni'n' yarg'a bolg'an sag'i'ni'shi', ayrili'q sezimleri ta'biyat ko'rinishlerin janlandi'ri'p su'wretlew arqali' ko'rkem ashi'p berilgen.

Ta'biyattag'i' wo'z ara baylani'sli'li'q ni'zamli'li'qlari'n biliw, insan ta'biyati'n teren'nen u'yreniw ha'r qanday do'retiwshige de nesip yete bermeydi. Gu'ldi qi'raw shali'wi'ni'n'-insanni'n' jasli'q ha'm pa'klik payi'ti'nan ayri'li'wi'na ten'yeliwi, gu'zdin` da`rtke toli, a`rmanli ashiiq qa`lbine sali'stiriliwi, pisken almani'n' insandag'i' toli'p tasqan sezimlerde sali'stiri'wi', gu'ldin' insang'a gu'l iyeseenin' na'zik, go'zzal minez-qulqi' ten'eliwi, aydi'n yari'm kewil ashi'qqa megzetiliwi, ba'ha'rdi'n' jan'a u'mitlerde ten'yeliwi shayi'r intim lirikasi'ndag'i' tabi'slari'nin' biri boli'p yesaplanadi'.

Wo`mir - wo`n`key wo`kinish dep bile ber,

Al, meni «bir buralqi' iyt» bile ber,

Men seni yele wo`lgenshe sag'i'naman,

Biraq sen «mendey iytti» jek ko're ber.

Senlik jani'm sag'i'nishtan jaralg`an,

Ruhi'm, tek ruhi'n`nan na`r alg`an,

Men – muhabbat a`leminin` quli'man,

Wo`kinish ha`m a`rman boli`p qalarman.¹

«Tag`i` da sag`an...» lirikasi`nan ali`ng`an qatarlarda insanni`n` qa`dirine jete biliwshilik, woni` uli`g`lawshi` tiykarg`i` ideya metafora-simvolikali`q su`wretlew negizinde ashi`p beriledi. Bunda lirikali`q ob`ekt qi`zdi`n` saqli`g`i` – sawi`sqang`a, pa`kligi – su`tke, bakirali`g`i` – nanni`n` pu`tinligine, lirikali`q qaharmannin` wo`mirinen g`ayip bolg`anli`g`i` ushi`n – qarlig`ashqa, suliwlig`i`, jaslig`i` – quralayg`a obrazli` sali`stiri`lsa, wo`zinin` nati`qlig`i` ha`m sadi`qli`g`i`n – iytke, qasi`nan qalmay, si`rti`nan qori`p, ko`z tigip ju`rgenin no`kerge ten`ep, obrazli` til menen jetkeredi.

Su`wretlew lirikasi` qaraqalpaq poeziyasi`nda ken` taralghan lirika u`lgilerinen yesaplanadi`. Su`wretlewshi lirikada epikali`q elementler salmag`i` u`stinirek, biraq su`wretlenip ati`rg`an na`rseler negizinde lirikali`q meditaciya boladi`. Basqasha aytsaq, shayi`r wo`zi su`wretlep ati`rgan na`rse – ha`diyseler, ta`biyat ko`rinislerinde keshirmelerdi, woy pikirlerdi janlandi`radi`.<sup>1</sup> Su`wretlewshi lirikag`a ta`biyat qubi`li`slari` menen birge portretlik su`wretlew de kiredi.

A`.A`jiniyazov lirikasi`ndag`i` su`wretlewshi lirikani`n` tiykarg`i` wo`zgshelikleri sonnan ibarat, wol su`wretlew obekti arqali` insani`y woy – keshirmelerge tu`rtki bolatug`i`n estetikali`q go`zzalli`qti` sa`wlelendiredi.

Jawi`n jawsa - ta`biyatti`n` ni`zami`,
Jer tinig`ip, qatti` topi`raq bos bolar,
Ten`iz qashsa – ju`rek- bawri`m i`zali`,
Da`rya tassa - da`li kewlim xosh bolar.²

«Jamg`ir jazg`an qosi`q» qosi`g`i`nan ali`ng`an bul qatarlarda shayi`rdi`n` tu`p maqseti ta`biyat ko`rinisin si`zi`wg`a yemes, al sol arqali` insan qa`lbin emocionalli`q boyawlar menen su`wretlewden ibarat.

¹ Эжиниязов Э. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 137-бет

² Сонда, 247-бет

Su'wretlewshi lirikag'a peyzaj lirikasi' menen birge portretlik su'wretlewde kiredi. A'.A'jiniyazov lirikasi'nda portretlik su'wretler lirikali'q qaharmanni'n' tek si'rtqi' ko'rinisin su'wretlew arqali' yemes al woni'n' psixologiyali'q halati'n, minez-qulqi'n su'wretlew joli' menen jetkerip beriledi. «Ba`ha`r sezimleri» qosi'gi'nda portretlik su'wretlewi arqali' lirikali'q personajdi'n' boyi'ndag'i' adamgershilik qa'siyetleri de su'wretlenedi.

Ba`ha`rge megzeydi ju`zlerin` senin`,
Ba`ha`riy badana ko`zlerin` senin`,
Jap boyi'nda soqpaq jolda qaldi'rg`an,
Ba`ha`r mo`ri yan`li' izlerin` senin`,
Biyday nanday sayli' so`zlerin` senin`,
Jan aladi' ji'lwa nazlari'n` senin`.¹

A'debiyatshi' Jamal Kamaldi'n' pikirinshe: «Lirika kerekli imkaniyat ha'm qurallarg'a iye: wolardi'n' barli'g'i' adami'yli'q, xarakterler jarati'wg'a jo'neltiledi». ² Sol aytqanday shayi'r A'.A'jiniyazov lirikalari'nda su'wretlew lirikasi' peyzaj, portret, ekspozitsiyali'q su'wretlew, psixologiyali'q su'wretlewlər arqali' lirikali'q qaharmanni'n' ishki dunyasi'n' ashi'wg'a bag'darlang'an.

«Grajdanli'q (azamatli'q) lirika-adamni'n' yerkinligin socialli'q qatnaslar ham yel-xali'q ma'plerin, millet, watan ma'selelerin ji'rlaytug'i'n qosi'qlar». ²

A'.A'jiniyazov lirikasi' publicistikali'q ha'm watandi' ji'rław mazmuni'ndag'i' qosi'qlari' menen grajdanli'q lirikani' rawajlandi'rdi'. Watan, tuwg'an jer, yel-xali'qqa xi'zmet yetiw si'yaqli' ma'seleler A'.A'jiniyazov lirikalari'ni'n' wo'zgesheligi boli'p yesaplanadi'. «Monokul`tura haqqi'nda yeki monolog», «Paxta haqqi'nda qosi'q», «Zu`ra`a`t bayrami' – toyi diyxanni'n`» qosi'qlari' bug'an mi'sal bola aladi'. Shayi'rdi'n` bunday publicistikali'q

¹ Әжиниязов Ә. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 217-бет

² Жамол Камол. Лирик шеърят. Т.: «Фан» 1986, 36-бет

² Ахметов С., Есенов Ж., Жаримбетов Қ. Әдебияттануы атамалырының ўорысша-қарақалпақша түсіндірме сөзлігі. Нөкис, «Билим» 1994, 56-бет

lirikalari'nda wo'zi jasap turgan wortali'qqa, sotsialli'q jag'daylarg'a, siyasi'y ta'rtiplerge tikkeley qatnaslari' sa'wlelenedi.

A`.A`jiniyazov lirikasi'ni'n' ja'ne bir wo'zgesheligi woni'n' yumor-sati'rali'q bag'dardi' rawajlandi'ri'wi'nda ko'rinedi. Wol yumor-sati'rali'q qosi'qlari'nda qi'sqa syujetten paydalanadi'. Woni'n' «Ta`p berdi basli'qlarg`a», «5000 som aqsha», «Shi'rpi'n` bolsa jag'i'p jiber jorajan», «Iyt ji'li'ni'n` qosi'g`i'», «Aqsaqalg`a wo`zimsingen o`kpe», «Ari'znama» ha`m t.b. yumor-satirali'q qosi'qlari'nda ja'miyettegi ha'r qi'yli' unamsi'z ha'reketlerge ha'm qubi'li'slarg'a baha beredi.

Shayi'r A`.A`jiniyazov didaktikali'q janrlarda da shi'g'armalar jazi'wdi'n' sheberi. Shayi'r di'n' «Yerkinsiw», «Ko`riner», «Jarasar», qosi'qlari' didaktikali'q janrdi'n' yen' jaqsi' u'lgilerinen. Wol didaktikali'q qosi'qlari'nda iyman-insap, ilim-bilim, hadalli'q joli' menen tarbiyali'qqa shaqi'ratug'i'n idealardi' rawajlandi'r di'.

Qulan –qi'r di', qi'ran – shi'n`di' sharlaydi',
Ko`z ko`rgende ko`rgen ja`ha`n jarasar,
Jigit jurtsi'z, qi'z to`rkinsiz bolmaydi',
Adamg`a` tuwi'lg`an Watan jarasar¹

Shayi'r di'n' didaktikali'q janrdag'i' qosi'qlari' wo'z aldi'na ken' tu'rde u'yreniw di talap yetedi.

Tari'yp qosi'qlari' janrli'q jaqtan maqtaw menen bara-bar. «Maqtaw qosi'qlari' ko'terin'ki stilde jazi'ladi', wo'zinin' su'wretlew obektin maqtawg'a bag'darlap, sol arqali' maqtani'sh sezimlerin beredi». ³ A`.A`jiniyazovti'n` «Qaraqalpaqstan», «Saw bol, akademik Charjaw A`bdirov», «Qapi'yza» «Asan ag`anin`», «Shi'rashi'g`a mu`rajat», «Peyzaj», «Saxna sultani A`limbayg`a», «Ko`beysin inim» ha`m t.b. ko`plegen qosi'qlari' tari'yp-arnaw janri'nda jazi'lg`an. Wolardi'n' ayri'mlari' belgili adamlardi'n' ko'rkem tulgasi'n jaratsa,

¹ Эжиниязов Э. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 126-бет

³ Жәрімбетов Қ. ХІХ әсир қарақалпақ лирикасының жанрлық қәсіетлери хәм раўажланыўы тарийхы. Нөкис «Билим» 2004, 89-бет.

ayri'mlari' tuwi'lg'an jer ha'm woni'n' inamlari'n ta'riplewge, maqtawg'a bag'darlang'an. Shayi'rdi'n' lirikali'q personajlardi' ta'riplewge arnalgan qosi'qlari'da obekti boyi'nsha ha'r tu'rli. Wonda a'piwayi' miynet su'ygish turmi's adamlari'ni'n' da, belgili shayi'r-jazi'wshi'lardi'n' da ko'rkem tulg'alari' jarati'ladi'.

Uli'wma, A'.A'jiniyazov lirikasi' mazmuni' boyi'nsha ju'da' ken' boli'p, wonda insan ha'm du'nya, ja'miyet ha'm adamlar arasi'ndagi' qatnas, joqari' adamgershilik a'dep-ikramli'li'q, wo'mirge qatnas etikasi' shayi'rdi'n' ishki a'lemi menen sintezlenip beriledi.

Shayi'r A'.A'jiniyazovti'n' poeziyasi'nda terme-tolg'aw tu'rlerin ushirati'wg'a boladi'. Terme negizinde aqil-na'siyat, wa'siyat, ken'es, ma'rtlik, watanpa'rwarli'q ha'm t.b. uqsag'an ma'selelerdi o`zinin` mazmunina sin`irgen. Termelerdin` ko`pshiligi naqi'l so`zlerden quralg'an, wolar ha'r jerden terip aytilg'anli'qtan ayirim at qoyi'lmaydi'. Wolarda ko`binese ta`kiralani'p keliwshi belgili so`zler yamasa ayi'ri'm leksikali'q so`z birikpyeleri boladi'. Wolardi' ji'rawlar jiyi qollang'anli'qtan birden ko`zge taslanadi'.

Shayi'r A'.A'jiniyazovti'n' poeziyasi'ndag'i' «Qosi'g'i'm», «G'a'rezsizlik haqqi'nda terme qosi'q», «G'a'rezsizlik tolg'awi'», «Su'yiklim», «Shayi'r mektebi» ha'm t.b. shi'g'armalari' terme-tolg'aw u'lgisinde jazilg'an. Mi'sali':

Qosi'g'i'm – Ha`dis, qurani'm,

U`rp-a`det, u`ndew, urani'm,

Da`stu`rim, dinim, iymani'm,

Wo`zligim, milliy miyrasi'm,

Biyligim, buyr'iq, pa`rmani'm,

Din Xorezm diyari'm,

Tu`rkstani'm, Turani'm,

Qosig'i'm qi'ynay berme ko`p,

Dawamla wo`zin` qalg'ani'n.

Ziywar-zerger zeyinli,

So`z sultani' deyinbe?,

Du`ldil menen bu`lbildin`,
Ma`kani` menin` u`yimde,
«Qara jorg`a», «Aqboz at»,
Alamoynaq duwtar da,
So`yleydi o`ner tilinde...¹

Bul qosi`qti`n` buwi`n sani` 7-8 buwi`nnan ibarat boli`p, woqi`g`anda i`qsham woqi`ladi`.

Shayi`rdi`n` usi` shi`g`armasi`nan awi`zyeki a`debiyat da`stu`rlerine sadi`q halda qatnas jasag`anin, woni`n` ha`zirgi zaman a`debiyatta da u`lken orni` bar yekenligin an`lawi`mizg`a boladi`. Soni`n` menen birge A`.A`jiniyazov terme u`lgisinde qosi`q do`retkende yeski da`stu`rlerdegi qurg`aq aqi`l-na`siyat ayti`wdan go`re termeni woqi`g`an woqi`wshi`ni`n` wo`zi bunnan juwmaq shi`g`ari`wi`n qa`leydi.

Ha`zirgi qaraqalpaq lirikasi`nda verlibr qosi`q formasi` ken` qollani`li`p, shayi`rlar azli`-ko`pli bolsa da tabi`sqa yerisip ati`r. Bunday shayi`rlar qatari`na Sh.Seytov, J.Izbasqanov, S.Ibragimov, B.Genjemuratov, Sh.Ayapov, K.Kari`mov, K.Reymovlardi atap wo`tiwge boladi`. Bul formanin` qaraqalpaq poeziyasi`nda qa`liplesiwinde, tabi`sli` rawajlani`wi`nda joqari`da ati` atalg`an shayi`rlardin` worni` u`lken. Verlibr formasi`nda qosi`q do`retiwde bul shayi`rlardin` ha`r birinin` wo`zine ta`n stili, joli` bar. Misali`, bul formani` a`debiy do`retiwshiliginde si`nap ko`rgen A`.A`jiniyazov bul janrda da tabi`sqa yeristi. Woni`n` verlibrleri woqi`shi`ni` jali`qti`rmaydi`. Sebebi, shayi`r qosi`qtin` tek si`rtqi` formasi`n tan`lap qoymastan, wondag`i` (qosi`qtag`i`) so`zlerge, wolardi`n` mazmunina u`lken funktsiya ju`kleydi, intonatsiyag`a ku`shli di`qqat awdaradi`. Mi`sali`, A`.A`jiniyazovti`n` mi`na verlibrine di`qqat awdarayi`q:

Basqlardan ayi`rmam:

Men-

Sha`kirtsiz shayi`rman,

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 106-бет

Talaban ko`p,
«ta`la`ba» ko`p,
Meni ustaz sanag`an,
sha`kirtlikke mash kelmedi,
arasi`nan-
bir adam.
Qol-ayaqtan,
Mayi`rsan`da,
talanti`mdi`
mayi`rman`,
Napaqamnan ayi`rsa da,
Ne qi`layi`n,qayil`man,
Du`n`ya-maldan,
Ayi`r meni,
Ilham-yoshtan,
Ayi`rman`.¹

Haqi`yqattan da, qosi`qta shayi`r lirikali`q qaharman obrazi`nda wo`mirinin` a`jayi`p ma`writlerin wo`tkergen adamni`n` filosofiyali`q woylari`n ishki keshirmeler arqali` verlibr formasi`nda sheber jetkeredi.

Bunda shayi`r qosi`qti`n` ha`r bir qatari`ndag`i` so`zlerdi ku`shli intonatsiyag`a qurg`an, ta`kirarlani`wshi` «ayi`rman`» so`zine ayri`qsha logikali`q pa`t ta`siri menen, ayriqsha intonatsiya menen beredi, sol arqali` lirikali`q qaharmanni`n` ishki tolg`ani`slari` ha`r ta`repleme wo`tkirlesedi. A`sirese, poetikali`q qaytalawlar arqali` shayi`r lirikali`q sezimlerde sheber jetkeredi.

Shayi`r «Aq qosi`q degen usi` ma?» degen qosi`g`inda a`debiyatti`n` yerkin qosi`q janri`na wo`zinin` ko`-qarasi`n yerkin qosi`q u`lgisinde jetkerip beredi:

Men aq qosi`q jazaman. Jazg`im kelse,
Shala saqaw kimsenin`, salan`lag`an-

---

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 110-бет

Qayi' stay uzi' n tilin-ti' yi' w ushi' n,
 Wo`zimmn` de tilimnin` si'ni'wi' ushi' n,
 Sen aq qosi'q jazasan`, bir kitapqa-
 «Dawami' bar bir qosi'q» si'yi'wi' ushi' n,
 Men, aq qosi'q jazaman,
 Lapi'zi' ken` Araldi'n` bayag`i' aq tolqi'ni'nday,
 Qosig`i'mni'n` qurami' tutaslig`i'-
 Ala moynaq duwtardi'n` alqi'mi'nday!
 Aytaman qa`le, yaki qa`leme sen:
 Qosi'qti' aq, sari'g`a bo`lemeken,
 Pushkin, Berdaq, Abbazlar,-
 Alan`g`asar,
 Shekspir, Shiraziylar shala ma eken.
 Usi'ulama shayi'rlardi'n`,
 Jazi'p ketken bir awi'z qosig`i'na,-
 ...Aq qosi'g`i'm jortqanda joli'n` bolsi'n,
 Qa`nekey so, bayraqtan woza bersen`,
 At si'ri' iyesine ma`lim bolsi'n.¹

Shayi'r A`.A`jiniyazovti'n` bir qansha qosi'qlari' joqlaw janri'nin` bir ko`rinisi bolg`an marsiya janri'nda jazi'lg`an. «Amanat» toplami'ndag`i' «Bul du'n`yanin` qonag`i'mi'z ba`rimiz» atamasi'ndag`i' bo`limdegi «Ana», «Yadi'garli'q», «Shayi'r yedin`», «Xoshlasi'w», «Perishte», «Xosh bol, veteran», «Jaqsi' bala birew bolsa - o`zi yedin`» ha`m t.b. qosi'qlari' usi' janrdi'n` barli'q talaplari'na juwap beretug`i'n ha`m shayi'rdi'n` ruwhi' sin`dirilgen do`retpelerinen yesaplanadi'.

Sonday-aq, A`.A`jiniyazov poeziyasi'nda wo`zi at qoyi'p atag`an janrlari'nan «shag`i'n poema» («Qi'z ketken»), «publitsistikali'q poema»

---

¹ Өжиниязов Ө. Аманат. Нөкис, «Билим», 2009, 108-110-бетлер

«A`rmang`a aylang`an Aral» ha`m ballada «Dan`q baytali`» janrlari`nda qa`lem terbetken.

Shayi`r A`.A`jiniyazov poeziyasi`nda da`stu`riy janrlardi` ha`m jan`adan sintezlew arqali` payda yetilgen janrlar ko`pshilikti quraydi`. Biz bul jumi`si`mi`zda wolardi`n` barli`g`i`n ko`rkem anali`zge tarta almadi`q. Sonli`qtan, shayi`r poeziyasi`ndag`i` janlardin` ko`rkem wo`zgesheligin u`yreniw yele izertleniw ku`tip turg`an ma`selelerdin` biri yesaplanadi`.

JUWMAQLAW

XX a'sirdin' 50-60 ji'llari'nda qaraqalpaq a'debiyati'nda jan'a bag'dardag'i' tendenciya ju'zege keldi. İnsanni'n' ishki a'lemin bari'nsha sa'wlelendiriw, so'zge jan'a ko'rkem qatnas jasaw ha'm su'wretlewde obektiv sharayatlar menen yesaplasi'w qubi'li's si'pati'nda payda boldi'. Bul da'wirde qaraqalpaq poeziyazi'nda da jan'asha rawajlani'w ko'zge taslandi'. Usi' da'wirde do'retiwshilik yetken A`.A`jiniyazov poeziyasi' da wo'zi jasap do'retiwshilik yetken da'wir qaraqalpaq a'debiyati' ushi'n u'lken jan'ali'q boldi'. Shayirdin` do'retiwshiligin ideya-tematikaliq, janrli'q jaqtan u'yrene wotirip to`mendegidey juwmaqlarg`a keldik:

Birinshiden, A`.A`jiniyazov poeziyasi'nda woni'n' lirikali'q shi'g'armalari' basli' wori'n iyeleydi. Shayi'r lirikali'q shi'g'armalari'nda tek g'ana bir ideyali'li'qtan, bir temali'li'qtan qashadi'. Sonli'qtan woni'n' qosi'qlari'ni'n' ideya-temati'kasi'n u'yrengende qosi'q teksitin' mazmuni'n tek bir ko'z-qarastan u'yreniw mu'mkin yemes. Shayi'r di'n' bir shi'g'armasi'ni'n' wo'zi bir neshe ideyalardi' sa'wlelendiredi. Shayi'r lirikasi'nda go'zzalli'qti' ji'rlaw, insanni'n' ishki a'lemin joqari' bahalaw, ulli' adamgershilik ideyalari'n ha'm insaniyatli'q qa'diriyatlardi' uli'g'law si'yaqli' ma'seleler wortag'a taslanadi', Watan su'yiwshilik, bati'rli'q, dosli'q, muhabbat, miynet su'ygishlik, paraxatshi'li'q, hadalli'q ha'm tag'i' basqa ideyalar wo'z sa'wleleniw tapqan. Ra'nba'ren' temati'kalardag'i' bul lirikalari'nda A`.A`jiniyazov woy-pikirdi jetkerip beriw din' wo'zine ta'n usi'llari'nan paydalanadi'.

Yekinshiden, shayi'r A`.A`jiniyazov lirikasi'nda mazmuni' boyi'nsha bir neshshe janrlar qollani'lg'an. Shayi'r di'n' qosi'qlari'nda tema tan'law wo'zgesheligi de woy-pikirdi jetkerip beriw din' bir usi'li' boli'p, bunda shayi'r di'n' ko'rkem-stillik izleniwleri ko'zge taslanadi'. Mi'sali', «Topi'raq» qosi'g'i'nda tiykari'nda topi'raq haqqi'nda so'z boli'w menen birge, al tuwi'lg'an jer, watang'a bolg'an sag'i'ni'sh ma'sesele wo'z sa'wleleniw tabadi'. Shayi'r qosi'q basi'nda topi'raqti si'patlay woti'ri'p (ekspoziciyadag'i' si'yaqli'), qosi'q

aqi'ri'nda birden pikirge buri'li's jasap, gu'lge tuwi'lg'an jerinin' si'patlari'n sali'sti'radi'. Bunda shayi'r topiraq detali' arqali' watan obrazi'n jaratadi'. Usi' si'yaqli' ko'rkemlik izleniwlerdi shayi'r shi'g'armalai'nan ko'plep ushi'rati'wi'mi'zg'a boladi'.

U'shinshiden, A`.A`jiniyazov qaraqalpaq poeziyasi'nda bir neshe qi'sqa ko`lemli poemalardi'n' da avtori'. Woni'n' «Qi'z ketken» publitsistikali'q poemasi', «A`rmang`a aylang`an Aral» ha'm t.b. poemalari' qaraqalpaq poeziyasi'nda poema janri'n ko'rkemligin ha'm syujetlik-kompoziciyali'q jaqtan sho'lkemlesiwini joqari' da'rejede jetkerip berip rawajlandi'rg'an shi'g'armalardan boldi'.

To'rtinshiden, A`.A`jiniyazov qaraqalpaq a'debiyati'nda buri'nnan kiyati'rg'an shayi'rli'q da'stu'rdu dawam yetip didaktikali'q janrdag'i', ja'miyetlik lirikadag'i' qosi'qlardi' jazi'w menen birge, folklordag'i' ha'm jazba a'debiyatdag'i' bir qansha janrlardi' wo'z ko'rkem izlenisleri na'tiyjesinde sintezlep, jan'asha mazmunda ha'm formada qollandi'. Mi'sali', qaraqalpaq xali'q awi'zyeki do'retiwshiliginde qollanatu'g'i'n terme-tolg`awlardi' wo'z individual-estetikali'q woy-pikir izlenisleri menen rawajlandi'ri'p jan'a mazmundag'i' qosi'qlari'n do'retti.

A`.A`jiniyazovti'n' ko'rkem izlenisleri woni'n' qosi'qlari'ni'n' tek ishki formasi'nda g'ana yemes al si'rtqi' forma wo'zgesheliklerinde de ko'rinedi. Woni'n' qosi'qlari'ndag'i' bul wo'zgeshelik shayi'rdu'n' wo'z qosi'qlari'na ha'r tu'rli uyqas ha'm ba'ntlik formalardi' taba biriwinde ko'rinedi. Wol poeziyami'zda siyrek shayi'rlar qa`lem terbetken verlibr formasi' menen birge, bir neshe bir-birine uyqas ta'rtibi de, buwi'n sani' da, ba'ntlik wo'lshe'mi de tuwra kelmeytu'g'i'n formalardi' bir lirikali'q shi'g'armag'a ja'mlep, woy-pikirdi jetkeriwde kompoziciyali'q pu'tinlikti ta'miynlegen jan'a formalardi' qollanadi'.

Besinshiden, shayi'r A`.A`jiniyazov a'debiyat maydani'nda publicist si'pati'nda da belgili boli'p, «Shaxamanni'n` shi'nji'rli' sharwalari'» atli' kitabi' ja'riyalanadi'. Degen menen woni'n' a'debiyatqa qosqan u'lesi poeziyali'q shi'g'armalari'ni'n' salmag'i' menen belgilenedi.

Bul jumi's qaraqalpaq poeziyasi'na a'debiyatti'n' basli' maqseti bolg'an insan ha'm woni'n' ishki a'lemin, barli'g'i'n sa'wlelendiriwde jan'asha ko'rkem qatnas wornatqan shayi'r A`.A`jiniyazov do'retiwshiliginin' poeziya tarawi'ndag'i' ko'rkem izlenislerinin' ayri'm ma'selelerine arnaldi'. A`.A`jiniyazov do'retiwshiligi a'dyedyati'mi'zda yele bahasi'n toli'q alg'an joq. Sonli'qtan shayi'r do'retiwshiligin yele de ken' ha'm teren' u'yreniw a'debiyati'mi'zdag'i' a'hmiyetli ma'selelerdin' biri dep woyleymi'z.

Paydalani'lg'an a'debiyatlar

1. Каримов И. А. Бизнинг бош мақсадимиз жамиятни демократиялаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислох этишдур – Тошкент, «Ўзбекистон», 2005.
2. Каримов И. А. Жоқары манаўият – жеңилмес күш. Тошкент. «Маънавият», 2008.
3. Адабий турлар ва жанрлар. Уч жилдлик. 2-жилд. Лирика, Тошкент, «Фан», 1992.
4. Ахметов С. Талантқа талап Нөкис, «Қарақалпақстан», 1986.
5. Ахметов С. Қарақалпақ әдебий сыны. Нөкис, «Қарақалпақстан», 1994.
6. Ахметов С. Қарақалпақ совет поэзиясы. Нөкис, «Қарақалпақстан», 1988.
7. Ахметов С., Есенов Ж., Жаримбетов Қ. Әдебияттануы атамалырының ўорысша-қарақалпақша түсиндирме сөзлиги. Нөкис, «Билим», 1994.
8. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. Тошкент, «Ўзбекистон», 2002.
9. Бобоев Т. Шеър илми таълими. Тошкент, «Ўқитувчи» 1996.
10. Есенов Ж. Поэзия жұлдызы, Нөкис, «Билим», 2003.
11. Жамол Камол. Лирик шеърят. Тошкент, «Фан», 1986.
12. Жаримбетов Қ. XIX әсир қарақалпақ лирикасының жанрлық ўөзгешеликлери хәм раўажланыў ратыйхы. Нөкис, «Билим», 2004.
13. Иззат Султан. Адабиёт назарияси. Тошкент, «Ўқитувчи», 1986.
14. Quranov D. Adabiyotshunoslikka kirish. Toshkent. Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.
15. Квятковский А. Поэтический словарь, Москва, «Сов. Энци.», 1966.
16. Литературный энциклопедический словарь, Москва, «Советский энциклопедия». 1987.
17. Литературный энциклопедический словарь. Москва, «Русский язык», 1986.

18. Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии. Анализ поэтического текста. Статьи. Исследования. Заметки. Санкт-Петербург, «Искусство-СПБ», 2001.
19. Мамбетиязов Т. Жана каракалпак поэзиясы хэм дәўир талабы. Нөкис «Билим», 1994.
20. Муратбаев Қ. Қаракалпак поэзиясында қосық хэм қурылысы. Нөкис, «Қарақалпақстан», 1977.
21. Носиров. О., Жамалов С., Зиёвиддинов М. Ўзбек классик шерияти жанрлари. Тошкент, «Ўқитувчи», 1979.
22. Оразымбетов Қ. Қосық теориясы. Тошкент. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашириёти, 2010.
23. Оразымбетов Қ. Хәзирги каракалпак лирикасында көркем формалардың эволюциясы хэм типологиясы. Нөкис, «Билим», 2004.
24. Пахратдинов Д. И.Юсупов төртликлери. Нөкис, 2005.
25. Расулов. Бадийлик-безавол янгилик. Илимий-адабий мақолалар, талқинлар, этюдлар. Тошкент, «Шарқ», 2007.
26. Тимофеев Л. М. Основы теории литературы. Москва, «Просвещение», 1971.
27. Туйчиев У. Узбек поэзиясида аруз системаси. Тошкент, «Фан», 1985.
28. Турдыбаев Қ. Ғәрезсизлик дәўириндеги каракалпак поэзиясы. Нөкис, «Қарақалпақстан», 2004.
29. Турдыбаев Қ. Қаракалпак лиро-эпикалық поэзиясы (Библиографиялық көрсеткиш. 1950-2010 ж.ж), Нөкис, «Қарақалпақстан», 2010.
30. Умуров Х. Адабиёт назарияси. Тошкент, «Шарқ», 2002.
31. Хайддеггер М. Разговор на просёлочной дороге. Москва, «Высшая школа», 1991.
32. Хотамов Н., Саримсақов Б. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати, Тошкент, «Ўқитувчи», 1970.
33. Худайбергенов К. Дәўир хэм парыз. Нөкис, «Қарақалпақстан», 1987.

Qaraqalpaq ma'mleketlik universiteti

Fakultet _____

Kafedra _____

Ta'lim bag'dari' _____

«Tasti'yi'qlayman»

A'debiyat teoriyasi' h'a'm oqi'ti'w metodikasi'

kafedras? basl'g'?

_____ Q.Yusupov

«__»_____ 20__ji'l

Pitkeriw qa'nigelik jumi'si' boyi'nsha

TAPSI'RMA

1.PQJ temasi' _____

2. PQJ takiribi'ni'n universiteti'n 20__ji'l «__»_____dag'' _____ sanli' buyri'g'i' menen bekitilgen.

3. Pitken jumi'sti' tapsi'ri'w waqi'ti': 20__ji'l «__»_____

4. PQJ jazi'w boyi'nsha ko'rsetpeler:

a) jumi'sti'n da'slepki mag'li'wmatlari' _____

b) jumi's ta'rtibi: _____

v) jumi'sti'n uli'wma ko'lemi: _____

g) jumi'sti'n u'lgisi: _____

d) jumi'sti' jazi'w jobasi'n 20__ji'l «__»_____ga deyin ko'rsetiw;

e) jumi'sti' o'lshem talabi'na sa'ykeslendiriw 20__ji'l «__»_____

6. Tapsi'rma berilgen ku'n «__»_____ 20__ji'l

Pitkeriwshi: _____ İlimiy basshi': _____

Pitkeriw qa'nigelik jumi'si'n h'a'r bap h'a'm bo'liminde isteletug'i'n jumi'sqa ken'esler

